

LOS VESCOMTES

DE

CERDANYA, CONFLENT Y BERGADÀ

MEMORIA

LLEGIDA EN LA

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA

los días 28 de Março y 18 d'Abril de 1901

per l'académich de número

D. Joaquim Miret y Sans

BARCELONA

IMPREMPTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT

Carrer de Montalegre, número 5

1901

INTRODUCCIÓ

La Cerdanya geogràfica comprèn tan sols la plana que, des dels enlayrats boschs de Font-romeu y del Coll de la Perxa, s'estén fins a les serralades de Tosses y del Cadí. Mes la geografia no manté concordancia ab l'estat ethnogràfic y polítich. Los ceretans, des dels més antichs temps, ocupaven, a més de la referida plana o vall, altres territoris fora de la conca alta del Segre. En lo sigle v abans de J. C. los *Ceretes* y *Acroceretes* tenien ja les llurs tribus en les comarques de Bergadà y Besalú, y alguna arribava fins als establiments d'Emporion, mentre que per la part del Nort és quasi induptable que ocupaven també les altes valls del Aude (*Aldae* o *Atax*), del Tet (*Tede* o *Teuedum*) y del Tech (*Tecus* o *Tixsi*), o sia, lo Capcir, lo Conflent y lo Vallespir.

La organisació polítich-administrativa de les regions pirenenques de la secció oriental de la serralada conservà, durant molt tèmps, la conformitat ab l'estat ethnogràfic. Los habitants de les valls de Ribes y de Lillet, en la conca superior dels rius Freser y Llobregat, los del Baridà, en lo pas natural de Cerdanya al Urgell, y los del Capcir y del Conflent, situats en altres vessants mirant a la Galia narbonesa, formaven unitat política, un sol comtat en la Edat mitjana. Sembla que des de la època romana tenien la divisió administrativa en *pagos*. Bernat Alart diu que la part occidental de la Cerdanya propiament dita, o sia la conca del Segre, formava lo *pago Baritanensis* o del Bari.

dà y que la part oriental constituïa lo *pago Liviensis* o de Llivia. Hi havia també lo *pago Confluentis*, en la vall del Tet, y lo *pais de la montanya del Aude*, antiga denominació del Capcir, qui havia algun temps format part del *pago Redensis*. En quant a les valls de Ribes y Lillet, és de creure que la primera entrava en lo *pago Liviensis* y la segona en lo *pago Bergitanensis*. No obstant, en documents del segle XI, al fer referencia al territori de Lillet, se diu *pago Lilitensis in comitatu Ceritanie*, o sia que formava un districte especial y separat dels altres que havem indicats (1). Los notaris donaven sens distinció lo nom de *pago*, territori o comtat, a distintes comarques que no constituïen un districte administratiu especial. Sia com vulga, totes les referides comarques venien aplevades sots lo nom de comtat de Cerdanya. «Toutes les populations cérétanes, diu lo citat Mr. Alart (2), se groupèrent, au neuvième siècle, sous le gouvernement d'un chef unique, qui, sans tenir compte des limites administratives des Romains ou des circonscriptions ecclésiastiques, ni même des divisions de la géographie phisique, semble n'avoir obéi qu'à une loi purement ethnographique, en réunissant en un seul faisceau toutes les tribus d'origine cérétane.» Es un cas interessant qui deu sempre cridar la atenció del historiador.

En Sampere y Miquel, en los importants treballs sobre *Los alarbs y la Cerdanya* y la *Invasión de los árabes en la provincia de Gerona*, sostingué la opinió d'haverse mantingut sempre la Cerdanya independent y lliure dels sarrahins, sens emperò negar la possibilitat d'haver aquests atravessada la vall, més que com a conqueridors, com a *guerrillers* qui cerquen lo coneximent de noves terres o nous enemichs. Sembla realment provable que si la vall superior del Segre fou ocupada per los alarbs, ho degué estar molt poch temps, potser no més que cinch o sis anys, per los de 730 a 735, poch més o menys, puix en 736 trobam ja lo gran cabdill Quintilià establert y fortificat en lo Montgrony, punt que per ésser eminentment estratègich fa suposar que en lo territori del nort, cap a la cordillera pirenenca, no podien sostenirse los alarbs. Les valls altes o del naximent dels rius Se-

(1) La vall de Ribes sempre havia sigut considerada com part del comtat de Cerdanya. Una escriptura del any 989 deya: *in valle Cerdaniense infra fines uel termines de uilla ventolano*. Ventolà és un poble de la vall de Ribes.

(2) *Les stils de Vilefranche de Conflent*, Paris, 1862.

gre, Fresser, Llobregat y Tet, o sia la Cerdanya, Ribes (vall Pedrera o *valle Petraria*), Lillet y Conflent, estaven donchs ja reconquistades per los cristians en la tercera dècada del sigle VIII. Quintilià continuà dominant en aquelles montanyes fins al any 778, data provable de la seua mort. Després, comença a descobrirse la influència o intervenció dels aquitans o dels franchs sobre aquell agregat de cristians independents. En 785, un estol de franchs s'apodera de la ciutat de Girona, y en 797, Lluís, fill de Carlemany, feu la primera expedició a la Marca d'Espanya, prenent les viles d'Ausona, Cardona y Casserres. En aquest temps, o en los primers anys del sigle IX, sempre abans de 808, segons creu ab fonament en Sampere y Miquel, Carlemany disposava ja de la Cerdanya com de territori subgecte a son imperi, y la concedia al cabdill aragonès Aznar Galindo, qui és donchs lo primer comte beneficiari d'aquella regió, o almenys lo primer que's coneix.

En les genealogies del antich manuscrit procehent del priorat de Meyà, se diu que Garcia Belascot, un altre cabdill aragonès, qui és de creure vivia en la segona meytat del sigle VIII, gendre del referit Aznar, fou agreujat per los seus cunyats (fills del Aznar) y que per venjança repudià la muller, Matrona, contractà nou matrimoni ab la filla d'Iñigo Arista, rey de Pamplona, y ab la seua ajuda y la dels alarbs pogué despossehir de son comtat lo seu sogre. Fugitiu Aznar Galindo, acabà per presentarse a Carlemany, de qui obtingué la concessió dels districtes d'Urgell y Cerdanya (1).

(1) Lo comte Aznar tenia dos fills y dues filles, Centulus y Galindo, Matrona y Aillona. Centulus morí assassinat per son cunyat G. Belascot; Galindo succehí a son pare provablement en Cerdanya, y més tart va rependre lo comtat d'Aragó; Matrona fou la esposa abandonada per Garcia Belascot, y Aillona és aquella tia de Vitiscle anomenada en 863 en judici devant lo comte Salomó.

Darrerament Mr. Calmette en un treball sobre les arrels de la primera casa comtal de Barcelona, publicat en la revista *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire*, de la Escola francesa de Roma, reproduhit per lo periòdich *Lo Geronés*, ha esposat una nova opinió sobre lo comte Aznar Galindo, fentlo pare de Suniefret, comte d'Urgell, y avi de Guifre, lo comte *pilosus* de Barcelona. Segons lo dit autor, axò resulta senzillament de relacionar tres escriptures, ja conegudes y relacionades per en Pròsper de Bofarull, o sia la escriptura de oblació

Sembla que son fill Galindo fou també comte de Cerdanya en los darrers temps del segle VIII o en los primers del segle IX, encara que devèm advertir que una persona tan conexedora de la historia d'Aragó com és lo senyor Ximenez de Embun (1), asse-

de Rodolf y donació a Ripoll, del any 888, la sentència donada a favor del comte Guifre en la qüestió sobre lo lloch de Borredà, del any 886, y la sentència dictada per lo tribunal del comte Salomó de Cerdanya a favor de Vitiscle en 862. En totes tres hi figura Eylon, tia materna del comte Guifre en les dues primeres, y tia també materna *ammita*, de Vitiscle en la tercera; en aquesta, Eylon és anomenada filla del comte Aznar Galindo, y Bofarull suposa si és la mateixa senyora de les dues altres escriptures y si Vitiscle és lo matex Guifre, lo comte de Barcelona. Calmette creu, donchs, que des del moment que sembla demostrat plenament que Guifre, lo comte *pilosus*, era fill del comte Suniefret d'Urgell y que era nebot de Eylon, filla del comte Aznar Galindo d'Urgell-Cerdanya, la deducció porta a fer al dit Aznar avi patern del comte de Barcelona, y per tant que la casa comtal de Barcelona era una dinastia nacional, era una familia fondada per un heroe nacional, no per un personatge franch, sinó per un *hispano*. Per axò la sentència del comte Salomó deya que la vila de Sederet la havia obtinguda lo comte Aznar *per sua ruptura et aprisione per preceptum Dompni Imperatoris, sicut ceteri Spanni*.

Per admetre sens repugnancia la opinió de Mr. Calmette, deuria abans esplicarnos per què entre lo comte Aznar y son suposat fill lo comte Suniefret, governà lo comtat d'Urgell lo comte Fredol, segurament estrany a aquella familia, y además esbrinarnos perque en les *Genealogies de Meyá y de León*, ahon se nomenen tots los fills del comte Aznar, a qui se suposa fundador de la dinastia dels comtes d'Aragó, no sia citat en alguna manera lo comte Suniefret d'Urgell.

Segons Calmette, deu abandonar-se del tot la suposició d'ésser lo comte Borrell d'Ausona avi del comte Guifre de Barcelona y pare del comte Suniefret d'Urgell; mes dona la opinió de que Vinidilda, muller del comte Guifre de Barcelona, era filla d'aquell Suniefret *fidelis* del Emperador Lluís lo piadós, citat en lo diploma del any 829 y neta d'un personatge anomenat Borrell, que no deu confondre's ab lo referit comte d'Ausona.

Mes axò, per lo nostre estudi, és secundari; lo important és que, d'admetre la opinió de Calmette, resulta que los comtes de Barcelona y los d'Aragó tenen un mateix origen o fundador, lo comte Aznar Galindo, posat en Cerdanya per Carlemany.

(1) *Ensayo histórico acerca de los origenes de Aragón y Navarra* (Zaragoza, 1878), pág. 180.

gura que Aznar y son fill Galindo, conqueridors de Jaca y fundadors del comtat d'Aragó, vivien en la segona meytat del sigle IX, y eren coetanis de Garcia Iñiguez y de Fortun Garcés, reys de Pamplona, o sia que retarda de més d'una centuria la existencia de tan notables cabdills, comparada ab la data que donen en Sampere y altres autors catalans.

De totes maneres, en l'any 808 trobam a Fredol, Fredelas o Fridel, com a comte d'Urgell y Cerdanya, y en 815 se'l veu a Llivia signant una escriptura de donació al monestir de Tabernoles de la cella de Sant-Esteve y Sant-Hilari, en lo territori de Cerdanya que li havia donat l'Emperador Lluís lo piadós.

Si no està errada la data del acta de consagració de la catedral d'Urgell, en l'any 819 Suniefret era comte d'Urgell y Cerdanya. En 840, ab tota seguretat, existia un comte del mateix nom en abdós territoris, sens que ún puga dir si són dues diferents o una sola persones. Lo comte Suniefret fou, en 844, marquès de Septimania, y segons sembla era lo pare de Guifre lo comte *pilosus*, lo primer hereditari de Barcelona. Un dels anotadors de la nova edició de la *Histoire de Languedoc* assegura que lo comte Suniefret morí en 850 o 851. En 863 y 868, figura com a comte de Cerdanya, Salomó, aquell de qui los cronistes diuen, sens cap fonament, que fou comte de Barcelona.

En Botet, en son interessant treball *Los condes beneficiarios de Gerona*, dona bones proves de que des de 872 fins a 875 fou comte de Cerdanya Miró, fill del comte Suniefret, que acabam d'anomenar, y germà de Guifre, comte *pilosus* de Barcelona, axícom de que lo dit Guifre obtingué lo comtat de Cerdanya en 895 o 896 en concepte de successor o hereu del referit germà Miró, reunint en sa ses mans los principals comtats de la regió, Barcelona, Giróna, Ausona, Besalú, Cerdanya y Urgell, mes no los de Pallars y Empuries.

Tots los referits comtes de Cerdanya ¿eren amovibles, beneficiaris, governadors posats per l'Emperador dels franchs? No res pot assegurar-se dels primers, Aznar, Galindo y Fredol, y tan sols devèm recordar la observació d'en Sampere, de que en los diplomes de Carlemany y Lluís lo piadós, dirigits als comtes de Septimania y de la Marca d'Espanya, no hi figuren los d'Urgell y Cerdanya ab tot y ésser citats los de Barcelona, Empuries, Girona y Rosselló. Axò, potser, no deu admetres com a prova suficient de que Urgell y Cerdanya, en los primers anys del sigle IX se trobassen en estat d'independencia, o en estat de

dependencia del marquesat de Tolosa, mes acusa un estat excepcional d'abdós territoris en lo temps de Carlemany.

Si és exacte que lo comte Aznar d'Aragó obtingué la Cerdanya en les darrerías del sigle VIII, o principis del IX, y no en temps de Carles *lo Calvo*, en tal cas la intervenció del Emperador en l'establiment del comte de Cerdanya és indubtable y fa creure que tenia sobirania sobre aquell territori. En la donació al monestir de Tabernoles del comte Fredol, en 815, hi hà paraules qui indiquen que era comte beneficiari o que obtenia beneficis del monarca franch. També en la sentència del comte Salomó, del any 863, sobre la reclamació de Vitiscle de terres que havien sigut de son avi lo comte Aznar, se deya que lo darrer les havia tingudes *per preceptum domni Imperatoris*.

Lo comte Suniefret, governador d'Urgell y Cerdanya, és elevat per l'Emperador al càrrech de marquès de Septimania, en 844, elevació que fa suposar se tractava d'un funcionari o oficial qui ja estava abans a les ordens directes del monarca franch. Per altra part, en lo judici celebrat en lo Conflent, en 874, davant lo comte Miró de Cerdanya, se consigna, segons observa en Botet en la citada obra, que lo comte Suniefret, pare del comte Miró, exercia la jurisdicció en lo Conflent per nomenament o precepte del Emperador. Totes aquestes notícies indiquen, ab seguretat, que los comtes de Cerdanya en lo sigle ix eren beneficiaris o carlovingis o *carolingiens*, segons la qualificació usada per los escriptors francesos.

Des de mitjans de la dita centuria, eren també comtes hereditaris, sens dupte. Sembla que lo comte Suniefret del any 840 era lo pare del comte Miró del 873 y que lo comte Guifre del any 898 era germà y hereu del referit Miró. Guifre, comte de Barcelona, Urgell y Cerdanya, al repartir sos estats entre los distincts fills, senyala lo comtat de Cerdanya a Miró, qui fou lo fundador de la dinastia de comtes particulars o propietaris del dit territori, dinastia qui durà més de dues centuries, fins que en l'any 1117, per la mort del comte Bernat, sens descendencia legítima, passà lo comtat a son parent Ramon Berenguer III de Barcelona (1).

Durant lo període dels comtes beneficiaris, sembla que era lo

(1) Veges l'arbre genealògich que havèm format dels comtes particulars de Cerdanya.

Conflent un *pago* unit al comtat de Cerdanya y governat per vescomtes delegats del comte. Los territoris de Ribes, Lillet y Bergadà ganaven també en dita època units ab la Cerdanya? Alart axí ho creu, puix diu en son llibre *Privilèges et titres municipaux de Roussillon et de Cerdagne*, que en temps del comte Guifre (anys 895-898) lo comtat de Cerdanya comprenia ademés del Baridà, Bergadà y Ribes, lo Capcir, Conflent, Fonollet, la part alta de la plana del Rosselló ab lo Vallespir, lo país de Besalú y cert domini sobre lo Donassà, lo Sabartés y Perapertusa, situats los tres darrers territoris respectivament en les conquestes del Aude, del Ariège (*Auriger*, *Arega* o *Aregia*) y del Verdoube (*Vernodubrum*), afluent del riu Agli (*Aquilinum*).

En Pròsper de Bofarull (1) pensa també que Guifre comte *pilosus* de Barcelona, al morir, dexà a son fill Miró la Cerdanya, Conflent y Bergadà, y que lo *pago* de Besalú lo donà condicionalment al altre fill Sunyer.

Que la vall de Ribes era part del comtat de Cerdanya sembla demostrat, puix en lo sigle x se diu encara que la vall *petrariense* correspon al dit comtat. La escriptura de consagració de la iglesia de Sant-Jaume de Caralps, del any 978, diu que lo bisbe d'Urgell vingué *in comitatum cerdaniensem, in valle petrariense, in uilla nuncupante cheros albos ad consecrandum ecclesiam Dei...*

També es indubtable que les fonts del Llobregat ab la vall y *castro* de Lillet corresponien en lo dit temps al mateix comtat.

Més obscur és lo fonament dels drets que los comtes de Cerdanya tenien ja en lo sigle x en la conca superior del Ariège, especialment en los llocs de Merens, Ax y Lordat, qui són del territori anomenat Sabartés o alt país de Foix. Baudon de Mony, en son llibre *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, ha tractat aquest punt ab molta competencia.

En quant al Capcir o *país de la montanya del Aude*, que formava part del antich comtat de Redez o Rasez, sembla que a les darreríes del sigle ix estava ja en poder dels comtes de Barcelona y de Cerdanya, a conseqüència d'un desconegut conveni ab los comtes de Carcassona.

Tenim, donchs, que tot lo macis de montanyes y valls que comprèn les fonts dels sis rius Segre, Fresser, Llobregat, Tet,

(1) *Condes Vindicados*, I, pág. 124.

Aude y Ariège, y dominat per les colossals altures del Puigmal, del Canigó, del Carlit y del Cadi, formava al començar lo sigle x una unitat polítich-administrativa, un comtat particular que durà, sens alteració important, fins a la segona dècada del sigle XII.

Sobre aquests distincts territoris, los comtes de Cerdanya establirent des del sigle IX los corresponents vescomtes o delegats, als qui destinam lo present treball, estudiant llur caràcter y cronologia y la època de la llur transformació en feudataris o barons.

PRIMERA PART

Los marquesos o comtes de la marca, establerts per los monarques carlovingis en tota la linia de les fronteres, y encarregats en primer terme de la defensa del territori, no podien exercir ab la deguda atenció les funcions judicials per estar dedicats sempre a les operacions militars. Quasi tots los autors asseguren que tenien les mateixes atribucions judicials o administratives dels demás comtes. Posats en situació més perillosa y complicada, necessitaven precisament oficials subalterns o lloctinents per delegar les funcions administratives, y d'aquí la creació del vescomte y del vicari o veguer.

En los sigles IX, X y XI trobam aquests oficials en Septimània y en Catalunya, però no en Aragó ni en Castella. Més enllà del Cinca, la reconquesta s'efectuava de diferent manera que en la nostra regió; allà los emperadors franchs no organisaren la marca o comtats especials. En Codera diu (1) que Aragó y Navarra rebien la influencia del imperi de Carlemany ab lo intermedi de la Gasconya y la Aquitània; y per axò arribava tan debilitada, que quasi no's dexava sentir. No és estrany, donchs, que los historiadors franchs parlen molt poch dels fets referents a Navarra, Aragó, Sobrarb, Ribagorça y Pallars, territoris que no se sap que tinguessen dependencia dels Emperadors.

(1) Discurso ante la Real Academia de la Historia, Madrid, 1879.

En Traggia, qui no havia pogut estudiar los autors alarbs com en Codera, pensava que Ribagorça s'era entregada a la dominació dels franchs des dels primers moments de la reconquesta, mes dubta molt de que los carlovingis haguessen arribat a establir la llur autoritat en les vessants pirenenques d'Aragó, ni que haguessen instituit en aquell territori comtes governadors. «Lo cierto es, afegeix, que los coetáneos franceses, que tanto hablaron de sus condes en las marcas españolas, no nombraron los de Aragón, ni como capitanes fronteros, ni como feudarios de Francia, y es innegable que los hubo por las muchas memorias que de ellas se conservan. (1)»

També assegura en Vicenç de la Fuente que, en Aragó, no troba rastre de la existencia de duchs ni de marquesos en temps de la reconquesta, perquè no hi havia marca, y que los comtes del dit territori y los de Ribagorça eren cabdills independents nascuts en la mateixa regió, los qui, com sempre succeeix, de cabdills de la gent armada en temps de guerra, passaren a ésser governadors o senyors de la gent quieta y entregada al treball en temps de pau. De capitans de guerrers s'elevaren a comtes de la terra aragonesa, y més tart a reys de tot aquell país (2); may no foren marquesos, en lo verdader sentit de la paraula, és a dir, comtes de la marca organitzada per los reys carlovingis.

Axò explica també perquè en Aragó y Navarra tampoch existiren los vescomtes (3), qui són dintre España una especialitat de Catalunya, com a terra dependent del Imperi franch.

Les fonts d'aquesta institució són molt obscures; avuy no se coneix cap menció autèntica de vescomtes en temps del reys merovingis. Schaffner trobà dues cites dels repetits oficials en diplomes dels prínceps de la primera raça, mes la crítica després ha declarat falsos aquells documents. Sembla també que la menció del vescomte, feta en la darrera redacció de la *Lley Lombarda*, és una interpolació y fins és duptosa la autenticitat d'algun diploma de Carlemany que cita un vescomte.

Es, emperò, indubtable que en temps del gran Emperador ja

(1) Memorias de la Real Academia de la Historia, vol. IV.

(2) Estudios críticos sobre la Historia y el Derecho de Aragón. II serie.

(3) En Castella, los títols de vescomte y marquès són també moderns y d'importació estrangera.

existia lo *missus comitis* o vescomte. Segons los estudis de Sohm y Lasteyrie, *missus comitis* y *vice comes* són idèntichs funcionaris, mentre que són diferents lo *vice comes* y lo *vicarius*.

Respecte del *vice dominus* sembla que era un oficial eclesiàstich, avuy nomenat *vidame*; mes en Cauvet, en son estudi del *Etablissement des espagnols dans la Septimanie* dona una prova de que en molts cassos eren sinònims los noms *vice dominus* y *vice comes*. En la acta de la informació testifical del *mallus*, tingut en l'any 834 a Narbona, presidit per lo vescomte Esteve, hi és anomenat *vice dominus*, y no obstant era sens dupte un *vice comes*, puix la qüestió afectava únicament a persones layques, sens tenir cap interès ni intervenció lo bisbe y la iglesia narbonesa. Se tractava de la reclamació feta per Teofret, propietari de la terra de Font-joncosa, contra un anomenat Dextre, y dels obstacles posats per lo comte de Narbona a Joan, pare del repetit Teofret, en la possessió de la dita propietat.

Creyém que la opinió d'en Cauvet està confirmada per dos documents de la *Marca Hispanica*. En la *notitia iudicati pro ecclesia Gerundensi*, any 843, se dona lo títol de *vice dominos* a Assemont y Heman, mentre que en la *evacuatio et professio Scluani mandatarii Adalarici de eadem re*, del mateix any, se diu *Assemundo vice comite*, y com és indubtable se tracta del mateix personatge del primer document, y además les dues escriptures són d'igual data y assumpte, tenim una prova clara de que eren sinònims o d'indiferent aplicació los noms de *vice dominus* y *vice comes* en Catalunya.

Fòra d'aquí y de Septimania, lo nom *vice dominus* era en general lo del delegat del bisbe per funcions de caràcter temporal civil o polítiques, puix que los prelats exercien llavors una part del poder públich y necessitaven alleujar llur treball.

Des del regnat de Lluís lo piadós se presenten ab més freqüència los vescomtes. En lo Rosselló, a Elna, surt Adefons en l'any 832; en lo comtat de Girona veyém lo vescomte Guifre, com a llochtinent del comte Bernat en la qüestió sobre la jurisdicció de Terradelles, en 841; l'any següent, figuren Ansemont y Heman en lo comtat d'Empuries, qui devien correspondre als dos *pagos Impuriense y Petralatense*; també figuren dos vescomtes en lo comtat de Girona, en 850, anomenats Ermido y Radolf, y que suposam destinats als *pagos Gerundense y Bisuldunense*; diuen los autors que, en 858, Humfret, marquès de la Gocia, tenia un vescomte en Barcelona, Suniefret, qui és nomenat *post co-*

mitem primum, y que és aquell qui recomanà al governador alarb de Çaragoça los religiosos qui anaven a cercar les reliquies dels màrtirs de Còrdova; en 869, nos apareix lo vescomte Eldesindus intervenint en assumptes judicials, y en 879 figura lo vescomte Petronus en la confessió, en judici, feta per Adiscle a favor del bisbe de Girona sobre las terres d'Ullà, qui, segons creu en Botet, era vescomte del *pago Impuriense*.

Es, donchs, en Septimania y en la Marca d'Espanya ahon comença a donarse lo nom de vescomte al *missus comitis*, en la primera meytat del sigle ix. En son principi, diu Lasteyrie, lo *missus* era un apoderat o procurador a qui lo comte, per delegació especial, li encarregava la representació en acte determinat de la seua competència, com per exemple, per rebre un jurament, convocar los litigants davant lo tribunal, publicar lo ban per la reunió del exèrcit o per dirigir comminacions als súbdits del príncep. Per lo tant, era un agent o oficial qui no tenia posició determinada en la gerarquia administrativa y estava encarregat de molt distinctes missions. Després, lo comte donà ja la representació als *missus* per tots los negocis y funcions de la seua jurisdicció, y llavors fou quan les capitulars carlovingies li regonegueren un lloch determinat en la gerarquia administrativa. D'oficials amovibles, se convertiren en oficials regulars per l'exercici de la justícia.

Generalment tenien los comtes un sol vescomte en cada comtat; però, alguna volta se n'hi veuen dos o més en un mateix, com havèm ja indicat en los comtats de Girona y Empuries, qui tenien dos vescomtes, provablement un per cada *pago* o territori que formava los dits comtats catalans.

No deu confondre's lo vescomte ab lo *vicarius* o veguer, puix són dos funcionaris de diferent naturalesa. Beaudouin creu, ab fonament, que lo *vicarius* era l'antich *centenarius* o *thunginus* en la època carlovingia, y que consistia en un magistrat nomenat per lo comte, encarregat d'assegurar lo compliment de les sentencies, jutjant en nom y delegació del comte, esceptuats certs cassos en què tenia jurisdicció propia (1). Altres autors, com Glasson, troben certa diferencia entre lo *vicarius* y lo *centenarius*, essent lo primèr de més alta gerarquia, y segons en Pau

(1) *Nouvelle Revue historique de Droit français et étranger*, any 1887, Paris.

Viollet, en la època referida y en certs territoris tenia lo *vicarius* facultats molt limitades, no podent conèixer dels processos referents a qüestions de llibertat o de propietat immoble ni d'aquells que poguessen portar a una condemnaçió a mort, mentre que en altres parts del Imperi tenia lo dit magistrat les mateixes facultats que lo comte en materia judicial (1).

En lo *Forum judicum* ja s'hi parlava del *vicarius* com d'un oficial que, si no's confonia, era molt semblant al *tiufath* y al *milenarius*. Lo *tiufath* era un magistrat o jutge visigòtic ab iguals funcions que lo *centenarius* franch. Diu en Brutails que ha trobat ja lo *vicarius* en lo Rosselló en l'any 844, en un diploma dels hostolenses o refugiats hispanos, y en un judici tingut a Elna, en 832, hi figurava *Sperandeo vigario* (2). Nosaltres havèm vist en la donació d'Uvifret (Guifre?), comte de Pallars, a favor del monestir de Labax en 939 (publicada per Pasqual en *El antiguo obispado de Pallás*), anomenat lo magistrat visigòtic, lo *tiufath*. «Ut si ego Uvifredus uel posteritas mea, diu lo document, tam filiis quam ex propinquis meis siue comes atque prepositus siue Garplignus atque Tuifadus siue aliquis homo qui hanc cartam irumpere voluerit...» En la escriptura de donació feta per Fridel o Fredol, comte d'Urgell-Cerdanya, en l'any 815, al monestir de Tabernoles (3) també s'hi troba la següent menció del veguer y del *tiufath*: «Quod si ego donator, aut ullusque homines, comes, uicecomes, uicarius, tiufadus, potestas maior uel minor qui contra hanc carta donationis uenerit pro inrumpendum...» Axò sembla una altra prova de la conservació o recort de les institucions y lleys visigòtiques entre los pobles de la Marca d'Espanya.

En l'any 980, firmà *Erimiro vicarii* la donació del castell de Cabra del Gayà, atorgada per lo comte de Barcelona a favor d'Ervigi (4), y en 983 *Bonifilius uicarius*, *Ato uicarius*, *Leopardus uicarius* y *Falcuzo uicarius* firmaren també la escriptura de

(1) Glasson, *Histoire du droit et des institutions de la France*, volumen V, Paris, 1895.

Viollet, *Histoire des institutions politiques et administratives de la France*, vol. I, Paris, 1890.

(2) *Etude sur la condition des populations rurales du Roussillon au moyen âge*, Paris, 1891.

(3) Villanueva, *Viaje literario*, vol. X, apend. V.

(4) Arxiu de la Corona d'Aragó, pergami 19 del comte Borrell.

la dedicació del monestir de Sant Llorenç de la vall de Brocà, en territori de Berga, sens dupte en concepte d'oficials del comte Oliva Cabreta de Cerdanya, Berga, Besalú y Conflent (1).

Lo *vicarius*, anomenat més avant veguer, fou donchs en son principi un agent o funcionari del comte, y després vingué a ésser lo representant de la autoritat reyal y com a institució polítich-administrativa ha subsistit fins als temps moderns.

Com ja havèm dit, lo *vicarius* no pot donchs confondres ab lo *vicecomes*.

La generalisació de la institució del vescomte en la Marca d'Espanya y en Septimania coincideix ab lo gran moviment feudal del sigle IX y per axò pogué transformarse molt prompte en càrrech o ofici hereditari, transformació que més tart produí la seua emancipació o separació de la dependència del comte o del superior geràrquich.

Fou en lo sigle XI, y en certs punts en lo següent, quan lo vescomte dexà de rebre lo nom del comtat en què exercia son ofici y prengué lo nom del territori o senyoriu que possehia, creantse lo vescomtat territorial, que era un verdader fèu més o menys important, una baronia o jurisdicció senyorial ab iguals drets y obligacions feudals que tots los altres senyors. Llavors lo vescomte no era ja un funcionari o oficial del comte, sinó un nou vassall.

Durant lo sigle X y part del XI, los vescomtes aparexen sots una situació especial; ja són propietaris d'una senyoria o jurisdicció territorial però no usen encare lo nom o títol d'aquella possessió, sinó que continuen prenent lo del comtat. Lo vescomte del comtat d'Empuries, Guillelm, se diu en l'any 997 *uice comite impuriense*; en 1017 trobam a Dalmau *uicecomitis bisulduno*; a Guillelm *uicecomitis asperiensis*, y a Pere *uicecomes fenoliotensis*, com a lloctinents del comte de Besalú en los territoris de Fonollet, Vallespir y Besalú; en 1019 figura Amat *uicecomite gerundense*; y respecte del comtat de Cerdanya, se veuen en la escriptura de la dedicació del monestir de Sant Llorenç del Bergadà, del any 983, les firmes de Bernat *uice comite cerdaniense*, y de altre Bernat *uice comite conflente*, mentre que en lo judici tingut en Cornellà del Conflent sobre les qüestions del comte Ramon

(1) *Viaje literario*, vol. X apend. 20.

de Cerdanya ab son vescomte, en 1060, hi figura Dalmau *vice comes bergitanensis*.

Tenim, donchs, que tots los vescomtes, comptanthi los tres que tenia lo comte de Cerdanya en Cerdanya, Conflent y Bergadà, rebien en los sigles x y xi encara lo nom del comtat o del *pago* o districte.

Los primers vescomtes qui prenen lo titol del llur particular senyoriu o fèu, segons los documents que havèm vists en los arxius de la regió catalana, són los vescomtes del comtat del Rosselló, puix que en l'any 1051 figura Guillelm *vice comitis de Talzone* en lo judici tingut en presencia de Gausbert, vescomte del Vallespir, y en favor del monestir de Cuxà, sobre la terra de Baho (1).

(1) En lo *Tratado histórico de los vizcondes de Rosellón*, escrit per en Joseph de Taberner y Ardena, bisbe de Girona, en la primera meytat del sigle xviii, publicat en la *Revista de Ciencias Históricas*, Barcelona, 1880, vol. I, s'estudia ab molt bon criteri y erudicio superior a son temps lo caràcter y atributs del vescomte com a oficial del Comte. Afirmat també que en son principi fou càrrech temporal o vitalici, sens estar unit ab un fèu particular o determinat, y que exercia en tot lo territori del comtat la jurisdicció civil y criminal. Afegeix que les dites *dignidades de oficio* se feren després hereditaries y que eren conferides com un fèu, però que essent difícil assenyalar en quin temps los comtes carlovingis se convertiren de temporals en feudataris o hereditaris, tampoch és possible trobar la data d'aquesta transformació en los vescomtes. «Habiendo pasado, diu, los condes de oficiales ó gobernadores de los príncipes franceses á señores de los territorios que gobernaban, no tardaron los vizcondes en querer perpetuar asimismo el título en sus familias. Así vemos ya en Barcelona que el vizconde se defería por sucesión regular y como á feudo desde el año 996, en que Udalarado era vizconde de Barcelona y casi en el mismo tiempo en los demás condados empezaron los vizcondes, que todos estaban muy heredados en ellos, á incorporar á sus estados el título de vizcondes y á poseerles por sucesión regular y feudal.» Y després afegeix: «En este tiempo empezaron los condes á quitar á los vizcondes aquel lleno de jurisdicción que tenían en los condados, pues ennoblecidos éstos con la dignidad hereditaria, si hubiesen conservado el gobierno del condado, podían un día levantarse con los condados, y así los condes procuraron emplearles en cargos militares, separándoles de todo negocio político. Así, desde el año mil sólo hallo un documento en que se vea á un vizconde (de Barcelona) ejercer la ju-

Havent fet menció dels vescomtes del Rosselló, nos permetèm fer una digressió, apartantnos un moment del nostre objecte, per donar les notícies curioses que tenim recollides referents als dits tan poch coneguts vescomtes, qui eren senyors del *castro de Tacione, Taxo* o *Tatzo* situat entre les viles d'Elna y Argelès y no gayre apartat de la mar.

En l'any 858, trobam un vescomte Richelm en lo judici tingut a Elna (Cartoral d'Elna, copiat en la *Collection Moreau*, Paris, vol. II); en l'any 900, lo vescomte Vitiza dona sentència sobre la possessió de la terra de Baho (Cartoral de Cuxà, Coll. Moreau, vol. III); en 1043 apareix lo vescomte Oliva en la donació d'un alou de Banyuls a la iglesia d'Elna (Cartoral d'Elna, Coll. Moreau, vol. XXIII); en 1051, és anomenat Guillelm vescomte de Tatzo, en la referida escriptura publicada per Alart en lo *Cartulaire roussillonnais*; en 1102, Ramon Uhalguer *uicecomes de Tazo* y son germà Uch donen la iglesia de Sant-Quirse de Canoas al monestir de la Grassa (*Histoire de Languedoc*, edició Privat, vol. V); en 1106, atorgà testament lo vescomte Uch de Tatzo, marit de Sibilia y pare de Jordana (Cartoral d'Elna, Coll. Moreau, vol. XLII); en 1121 de la Encarnació, Bernat Berenguer de Llupià, vescomte de Tazon y la seua muller Jordana, filla del vescomte Uch, feren una donació a la iglesia de Pontella (*Marca Hispanica*, apend. 367); en 1128, Bernat Berenguer, vescomte de Tedzon, firmà juntament ab lo vescomte Berenguer Renart, de Rocaberti, la escriptura de la concordia entre lo comte d'Empuries y la iglesia de Girona (*Marca Hispanica*, apend. 376); en 1139, lo referit vescomte Bernat Berenguer firmà la donació feta per lo comte Gausfret del Rosselló, del monestir de Sureda a favor del de la Grassa (*Histoire de Languedoc*, edició Privat, vol. V); en 1145, Bernat Berenguer, vescomte de Tatzo y son fill Uch celebraren un conveni ab lo comte Gausfret del Rosselló, referent a la terra de Pujols (Arxiu departamental dels Pireneus Orientals, B. 5); en los anys 1145 y 1163, Uch de Llupià vescomte de Tatzo, fill de Jordana de Tatzo y de Bernat Berenguer de Llupià, feu sagrament y homenatge al comte del Rosselló per lo *castro* de Tatzo y lo seu *sacrari*, y en 1165 trobam altre jura-

risdicción civil y económica en todo el condado como á lugarteniente del conde.» «Mientras no vea cosa en contrario, creo que desde el año mil á los vizcondes se les fué despojando de su gobierno.»

ment y homenatge al repetit comte, fet per R. vescomte, y referent al mateix *castro* (Arxiu de la Corona d'Aragó, index del antich llibre dels Fèus). Ab aquest aplech de notícies se pot formar la cronologia dels vescomtes del Rosselló y per aquest motiu los havèm incluit en lo present treball (1).

Aprés dels vescomtes referits, sembla que foren los del Vallespir los qui prengueren lo nom de llur senyoriu o fèu, puix en lo conveni celebrat en 1057 entre los comtes de Besalú y Barcelona, figurava ja Gausbert ab lo titol de *uice comitis de Castelnouo*. Los altres vescomtes catalans tardaren molt més en usar lo titol de llur patrimoni o jurisdicció territorial, almenys tots los documents que havèm vists són dels sigles XII y XIII.

De 1117 y 1126 són les dues escriptures més antigues hon s'hi veu donat lo nom de vescomte de Castellbó al vescomte del comtat d'Urgell y de vescomte de Bas al vescomte del comtat de Besalú. Es molt probable que no devien ésser les primeres, mes pot presumirse que los dits títols no existien encara al acabar lo sigle XI. De 1152 és lo primer document que havèm trobat ahon se donga lo nom de vescomte d'Ager al vescomte del baix comtat d'Urgell, y cap n'havèm vist anterior al dit any en què aquell senyor, qui era al mateix temps

(1) En Taberner, en lo *Tratado histórico de los vizcondes de Rossellón*, diu que aquests oficials uniren lo titol vescomtal al fèu de Tatzo o Tedzo. En 832, troba lo vescomte *Ildefons* en lo judici tingut a Elna per lo comte Berenguer y a favor del abat d'Arles, y en 876 lo vescomte *Ysimbert*, lloctinent del comte Bernat de Rosselló, en lo judici entre lo bisbe d'Elna y Arvualt. En 930, veu un vescomte anomenat *Francon* y en 967 altre que s'anomena *Auruco*. En sa opinió lo vescomte *Ilultimo*, qui figura en un document del any 1080 del Cartoral d'Elna, ho era del Rosselló, però titulat ja vescomte de Tedzo. Després troba los vescomtes Ramon Uvalguer, en 1102, y Uch en 1106, que ja havèm citats nosaltres ab prova documental, axí com lo matrimoni de Jordana, filla de Uch, ab lo senyor de Llupià. Sospita si en Bernat Berenguer de Llupià tenia lo vescomtat de Tatzo per enfeudació particular y solament per ell, y si a sa mort passà a la casa comtal del Rosselló, perque diu que en 1314, al crear lo rey Sanxo de Mallorca lo vescomtat d'Illa declarà que'l subrogava en lloch del vescomtat de Tatzo que havia romàs acabat, *re et nomine peritit*. Creu, per fi, que una vegada unit lo vescomtat a la casa comtal, lo comte tornà a enfeudar lo lloch de Tatzo, sens titol vescomtal a algun cavaller rossellonès lo qui prengué aquest nom per apellatiu de familia.

vescomte del comtat de Girona, prengue lo titol de vescomte de Cabrera.

Si los vescomtes del comtat d'Ausona eren los vescomtes de Cardona, com pensa ab bones rahons en Villanueva (*Viaje literario*, vol. X), constituexen una escepció, puix que en lo sigle x usaven ja lo titol de *uices comite Chardonensis* o *vice comite Cardone*. La carta de població donada per lo comte de Barcelona en 986, al establir lo *patró* o senyor ab aquestes paraules: *et dono uobis patrono Ermemiro uicescomite et posteritati eorum*, potser volia dir que lo seu vescomte en aquell territori, o sia en lo *pago* ausonense, lo posava per senyor y magistrat en la nova població ab caràcter hereditari. Fossen donchs los senyors de Cardona en 986 los vescomtes del comtat de Barcelona, segons creu en Pujades, o los vescomtes del comtat d'Ausona, com creu en Villanueva, o los del territori de Manresa, com també podria en certa manera suposarse, sempre subsisteix lo referit fet, la escepció entre la generalitat dels vescomtes catalans, de pendre des del sigle x lo nom del senyoriu (1).

Los vescomtes de Barcelona que, segons en Pujades, eren especials per la ciutat solament, a imitació del antich *prefectus urbis*, may reberen lo titol del patrimoni. Tenim documents dels sigles x, xi y xii, en los quals sempre s'anomenen *barchinonensis uice comes* o *uice comite Barchinone*, y no obstant possehien territori a Piera y Fontanet y tenien alta significació social, puix que lo vescomte Udalart I casà ab la filla del seu senyor lo comte Borrell a les primeries del sigle xi. En 1139 Reverter encara s'anomenava *uice comite Barchinonense*, y pochs anys després son fill Berenguer ja no s'intitula vescomte, y desapareix obscurament aquesta casa vescomtal (2).

Los vescomtes del comtat de Cerdanya, Conflent y Bergadà feren com los del comtat de Barcelona, no usaren lo nom de la jurisdicció territorial propia, encara que en Tomich, Andreu, Bosch y altres autors catalans diguen que los vescomtes de Cer-

(1) La *Marca Hispanica*, suposa que lo vescomtat de Cardona era del comtat de Berga. Axò és inadmissible; lo *pago* de Berga, en los sigles x y xi, era dels comtes de Cerdanya, y en tal cas aquests, y no los de Barcelona, haurien establert a Ermemir, en Cardona, en 986. Los vescomtes del Bergadà res tenen que veure ab la casa de Cardona.

(2) Veges lo treball d'en Carreras y Candi *Los Castells del Montserrat*, Barcelona, 1890.

danya portaren lo titol de vescomtes del Querforadat. No havèm trobat cap document autèntich qui faça menció del vescomte del Querforadat, petit poble situat al peu de la serra de Cadi, en la conca del Segre y prop del camí que dirigeix de la Seu d'Urgell a Bellver. Tomich diu que, en temps del comte Borrell de Barcelona, existia Bernat, vescomte del repetit lloch de Cerdanya, y poch després visqué Guillelm, també vescomte, qui casà la seua filla ab Bernat Tallaferro de Besalú, portantli en dot part del vescomtat. Bosch creu que la filla del vescomte del Querforadat se casà ab lo comte Guifre de Cerdanya y que procrearen Alda, esposa més tart del noble Galceran de Pinós, per qual rahó lo senyoriu del referit poble o territori entrà en aquesta casa, conservantlo fins als temps moderns.

Es cert, y ho provarem per documents, que la casa de Pinós possehia des de molt antich lo lloch del Querforadat, però sens poder determinar la manera y data de la adquisició y sens trobar una sola indicació sèria de que prenguéis lo titol vescomtal. Cosa pareguda ocorre ab lo tant anomenat vescomtat d'Escornalbou, ridícula invenció dels vells cronistes catalans, qui suposaven que Carlemany, al reconquistar lo camp de Tarragona, creà lo comtat y lo corresponent vescomtat d'Escornalbou.

Aprés de totes aquestes observacions sobre la institució dels vescomtes en la nostra terra en general, podèm passar a formar ab documents inèdits en sa majoria, y altres citats ja per los moderns monografistes catalans, la cronologia dels vescomtes establerts per los comtes particulars de Cerdanya y a explicar com se reuniren primerament les cases vescomtals de Conflent y Cerdanya y, més tart, aquestes dues ab la d'Urgell-Castellbó a les primeries del sigle XII.

SEGONA PART

Havèm indicat que los vescomtes de Cerdanya no seguiren en los sigles XI y XII lo costum general de pendre o rebre lo nom del fèu o senyoriu que possehien. La prematura refundició dels tres vescomtats de Cerdanya, Conflent y Urgell en un de sol, en lo de Castellbó, fou potser la causa d'aquesta particularitat; mes devèm advertir que en algun document antèntich figuren certs personatges ab lo titol de vescomtes d'Urg, los qui podrien ésser successors dels primitius vescomtes *cerdanienses*.

En època molt posterior, en los sigles XIV y XV hi hagué dos altres vescomtats en lo Conflent, anomenats d'Evol y de Joch; mes, res tenien que veure ab los antichs vescomtes llochtinents o agents del comte de Cerdanya, puix eren senzills titols honorífichs de caràcter purament feudal y deguts al favor del Rey, qui sabia usar aquest ressort fill de la vanitat humana, per pagar serveys especials o deturar la rebelió de vassalls poderosos.

Baluze ha publicat en la seua obra *Regum Francorum Capitularia* un judici tingut en lo Conflent, en 869, ahon hi figura un vescomte anomenat Eldesindus, y crehèm que és lo més antich de qui se té noticia en lo comtat de Cerdanya. Alart en *Les stils de Villefranche de Conflent* diu que aquest document fa presumir que lo Conflent tenia ja en lo sigle IX una administració particular exercida per vescomtes en representació del comte de Cerdanya. Fins al any 913 no trobam altre vescomte, qui puga

ésser atribuït al referit comtat. Sembla que lo vescomte Ramon, qui junt ab sa mare Bella feren donació de la vila de Roset de Cerdanya a favor del monestir de la Grassa, document publicat per lo citat autor en lo *Cartulaire Roussillonnais*, era també un llochtinent del comte particular del referit territori. En 940 figura un vescomte Onofret y la seua muller Guinedella en lo *pago* del Bergadà, dependent de Cerdanya (1). Si no està equivocada la data del acta de la dedicació de la nova iglesia del monestir de Cuxà, publicada en la *Marca Hispanica*, del any 953, existia lo vescomte Bernat en Conflent o en Cerdanya; mes potser la data exacta és l'any 973.

Isarn, vescomte de Conflent, avi de Sant Ermengol, bisbe d'Urgell, comença a sortir en escriptures des del any 962, firmant la donació de la comtessa Ava al monestir de Cuxà (2). Lo mateix any VI del rey Lotari, se'l veu en un document curiós que crehèm inèdit. Es la donació del alou d'Aiguatebia feta a favor seu per los germans Seniofret, comte de Cerdanya y Oliva Cabreta, comte de Besalú, que havèm trobat en lo Cartoral de la catedral d'Urgell (3). Diu la escriptura que la terra estava «in comitatu rosolionense in ualle confluyente in locum que uocant aqua tépida cum fines et termines suos sicut retinebat huniefredus uices comites ante dies obitus sui unde ad nobis peruenit per ipsa bauzia que nobis fecit in fisco et postea per preceptum regis. Et affrontat ipse alaudes de I. parte in quillano et de altera in serra de cruce et de III in bardollo, de III^a infra fines de talaxo..... Facta carta donatione idus octubris anno VI, regnante leutario rege filio leudeuici.»

De manera que l'alou donat per los comtes de Cerdanya y Besalú, era lo mateix que ells havien confiscat al seu vescomte Uniefret per rahó del delictes de bausia y que tenien per concessió reyal; lo qual prova, potser, que los monarques de França conservaven la sobirania en aquella regió o almenys que era recordada sa antiga autoritat, y per un cert respecte al passat los comtes independents de la terra catalana los hi donaven conexement e intervenció en alguns negocis.

(1) Donació d'un alou en Castell-Edral al monestir de Serratex; *Viaje literario*, vol. 8.

(2) *Marca Hispanica*, apend. 97.

(3) Volum primer, n.º 746.

Los referits vescomtes Isarn del Conflent y Bernat de Cerdanya, foren instituits marmessors per lo comte Seniofret, lo seu superior y senyor, en lo testament del any 966. Bernat figurava també en una donació feta al monestir de Cuxà tres anys abans, publicada en la *Marca Hispanica*, y junt ab lo vescomte Della assistexen al acte de restauració y dotació del monestir de *Pino sancto*, en la diócesis d'Urgell, segons lo document publicat per Villanueva. En tres de les calendes de novembre del any XII de Lotari, los dos referits vescomtes, com á marmessors del difunt comte de Cerdanya, feren una donació al monestir de Camprodon (1). Isarn morí poch abans de les nones de maig del any XX del mateix rey (974), y per un document que havèm vist en lo Cartoral de la Catedral d'Urgell (2), sabem que havia instituit marmessors a la seua esposa Raula, lo sacerdot Guisclamont, Guadamir y Selua, los qui declaren que «homine condam Isarno nomine qui nobis precepit dum ad huc uiuere ut cartam faceremus donationis uel immeliorationis ad filios suos Sallane archidiaconatus honore et Bernardo uicecomite de duobus alodiis suis pinum uidelicet et aquam tépidam...» Isarn y Raula tingueren donchs, dos fills, Bernat vescomte del Conflent des del 974, y Salla qui fou bisbe d'Urgell des d'algun temps abans de 981, y una filla, Livolo. Durant cert període, los dos vescomtes, de Conflent y Cerdanya, portaren lo mateix nom, Bernat. Lo del Conflent se casà ab Visla de Lluçá y fou senyor molt opulent, puix se'l veu comprant sempre bens de tota mena en aquella regió. En l'any XXIII de Lotari (977) Abbo y Sunlo, cònjugues, vengueren al dit vescomte «chassas cum ipsa curte cum exio et regresio suo et ipso superposito cum ipsos morarios», tot situat en la vila d'Astoer; dos anys després, Enart vengué també a Bernat y Visla, un «maiolo in suburbio elenense, in ualle confluyente, infra fines de uilla astouere»; en 982 lo prevere Asperius, los hi venia «pecias duas de uineas in suburbio ellenense, in ualle confluyente in fines de aspizano, in loco que uocant figulos», y compraven altres vinyes als cònjugues Egila y Cotilla y Atto y Eicho en lo ciutat lloch d'Astoer; en los anys II, VI y VII del rey Uch, feren noves adquisicions de vinyes en Astoer, propries de Balascho y Estebana, de Galindo y Bonuça y de Ennego y Sorella. Molts al-

(1) Collection Moreau, Paris, vol. X.

(2) Volum I, n.º 747.

tres documents d'aquesta mena se conserven en la Catedral d'Urgell referents al vescomte Bernat. La seua mare *Raulone uissecometissa*, vivia encara en 977, puix la trobam comprant a Lonchobardus y sa muller Sesenanda, una peça de terra en Astoer.

En la escriptura de la dedicació de la iglesia del monestir de Sant Llorenç de la vall *Bucranense*, en lo districte de Berga, en 983, feta a petició del comte Oliva Cabreta, firmen a continuació d'aquest senyor, Bernat *uice comite Cerdaniense* y Bernat *uice comite Confluyente*; y en 987, lo repetit vescomte del Conflent feu ab son germà Salla, bisbe d'Urgell, la commutació del alou de Aiguatebia, situat prop de la vila d'Oleta, confrontant ab los llochs de Quilzano y Bardolle, la serra de Talaze y lo coll de Cruce (1). En la escriptura de la elecció del abat Emilio de Serrateix, any VI de Uch, firma junt ab la comtessa Ermengarda de Cerdanya, un vescomte Bernat que no sabem endevinar si ho era del Conflent o de Cerdanya.

bernard uice comite ses

Firma de Bernat, vescomte del Conflent, en la escriptura de donació d'un alou a favor del bisbe Salla; any XXVII de Lotari (981). Arxiu de la Catedral d'Urgell.

Bernat, vescomte de Conflent mori en 1001 o potser l'any abans, puix en la donació al monestir de Cuxà feta per lo comte de Besalú en l'any mil hi figurava lo vescomte Arnal, qui no's pot identificar més que ab lo fill del repetit Bernat (2). Bernat y Visla de Lluçà tenien tres fills, Arnal, vescomte de Conflent com son pare, Ermengol, bisbe d'Urgell, considerat com a sant de la iglesia des de mitjans del mateix sigle XI en què visqué, y Tra-suari, y una filla, Visla o Guisla. Sembla que tenien altra filla anomenada Girberga, puix que vehèm una dona del mateix nom,

(1) Pergamins de la catedral d'Urgell.

(2) *Marca Hispanica*, doc. 148. En lo Cartoral d'Urgell, vol. I, doc. 762, hi hà la escriptura de 8 de les calendes de febrer del any VII de Robert, dels marmessors del vescomte Bernat, qui eren son fill Ermengol, ardiaca, y altres.

qui titolantse filla de la vescomtesa Visla, fa donació en 1045 a son fill Guillelm Ramon, document del Cartoral d'Urgell. Per altre document d'aquest Cartoral (volum I, doc. 748) sabem que Guisla, germana del bisbe Sant Ermengol, morí en 1024, y los marmessors diuen: «Mandauit nobis ut carta uinditionis fecissemus ad fratre suo Ermengauda episcopo sicuti et facimus de omnem suam hereditatem quod aduenit ei de genitori suo unde iudicium obligatum tenemus infra metas temporum asserie conditionis editum.» Aquesta terra estava en lo lloch d'Aiguatebia y la data de la escriptura és de V de les nones d'octubre del any XXIX de Robert.

A la vescomtessa Visla de Lluçà, viuda del vescomte Bernat, la trobam en 1003 adquirint d'Honorata dos alous en Astoer y Espira del Conflent, juntament ab los seus fills Ermengol, archileuita y Arnau, vescomte del citat territori.

En los documents qui van des de 983 fins a 1030 hi figura un vescomte Seniofret, qui sembla era lo successor y fill del vescomte Bernat de Cerdanya. En l'any XXVIII de Lotari, lo referit Seniofret y sa mare Gerosolima, *que uocant Gudrield*, fan donació d'un mas en Ursal, en lo comtat d'Ausona (1); y l'any VI del rey Uch, dita senyora cedeix al seu fill vescomte diferents alous en los comtats de Girona, Ausona, Besalú, Barcelona, Rosselló y Vallespir, dihent «et aduenit michi hec omnia tam per parentorum quam per comparatione uel per meas luctuosas de filio meo nomine Oddone leuita uel de filio meo nomine Eldemari uel de Sesenandi. Quantum in iam dictos comitatus uel in cunctisque locis habeo.... exceptus ipsum X^{am} quod ego habeo de uiro meo condam Uuiginisi quem uocant Mascharoni.... sic dono tibi ista omnia totum ab integrum.... in ea uidelicet ratione ut si fratres tui iam dicti reuersi fuerint de captiuitate equalem te diuidere faciant in iam dicta hereditate.» (2)

Lo vescomte Seniofret fill de Uuiginis y Gerosolima, que tenia germans en poder dels serrahins, titolantse *gratia dei uices comes*, atorgà venda de certs alous del lloch d'Orsal, comtat d'Ausona en 996, y en 1007, Adrovari y Belluga feren commutació d'una terra en lo *castro orsalitano*, a favor del vescomte Seniofret y de la seua muller Adalais (3).

(1) Arxiu de la C. de A. pergamins del comte Borrell, n.º 26.

(2) Idem, n.º 67.

(3) Idem, n.ºs 33 y 91.

En l'any XXIV de Robert surt també en escriptures del bisbat de Vich la vescomtessa Adaltrudis y son fill lo vescomte Seniofret, diferent del altre. ¿Es aquest segon lo de Cerdanya, qui firmà les *conditionis sacramentorum* de la comtessa Guisla, esposa del comte Guifre, en l'any XXII de Robert? Sembla més probable que lo primer Seniofret fos vescomte de Girona o de Vallespir, y lo segon de Cerdanya y fill del vescomte Bernat.

De totes maneres, lo vescomte Seniofret de Cerdanya figura en 1020 en un judici tingut davant los comtes Bernat de Besalú y Guifre de Cerdanya; del document corresponent és necessari donar a coneixer les següents parts: «*Conditiones sacramentorum ex ordinatione Baro sacer et iudice Sendredus et in presentia uel in placito domno Bernardo comite et fratri suo domno Gifredo et in presentia Erradi Guillelmi... et aliorum bonorum hominum... a petitione Seniofredo uice comite unde petiuit omnes homines habitatores in parrochia sancta Columba simul cum illorum mandatario nomine Bernardus qui illorum uoce prosequutus est contra suprascripto Seniofredo uice comite et petiuit eis propter invasionem ex ipsius decimis que invadere homines de potestate supradicte ecclesie uel de Seniofredi suprascripti. Invasores enim hec sunt Savaricus de Camp, Ebesulf de Vilar... et dicebant isti supra dicti invasores, quod supra dicta ecclesia illorum alaude debet esse cum decimis et primiciis uel oblationibus fidelium et iste supra dictus Seniofredus in suis responsis dixit non quia XXX annos habet et amplius que Ego et pater meus tenuimus ecclesiae sancte Columbe cum decimis et primitiis et oblationibus fidelium per nostrum proprium alodium absque interruptione legali. Unde me predictus iudex interrogauit diligenter si possum prouare aut non. Et ego habeo iuridicos testes, id est Languardo, Amil et Gerardo presbiter, iurati autem dicimus in primiis... et per hunc locum venerationis sancti Thomae apostoli cuius Baselica sita est in eodem locum uocitatum Lupiano, nos uidimus predicta ecclesia tenere a Bernardo uice comite uel a filio suo Seniofredo uice comite XXX annos et amplius per illorum proprium alaudem absque legali interruptione et hodie per lege et iustitia plus deuet esse supradicta ecclesia sancta Columba cum decimis et primitiis de supradicto Seniofredo... Et nos supradicti inuasores accepimus ipsas prouas suprascriptas et profesumus simul in unum que iniuste hoc agimus et exvacuamus nos de supradicta ecclesia... Facta ista conditione uel ex-*

uacuatione IV kalendas septembris anno XXIII regnante Rodberte rege.» (1)

Com se pot veure per lo document transcrit, lo vescomte Seniofret era fill del vescomte Bernat y reclamaba la possessió de la iglesia de Santa Coloma, prop del lloch de Llupià del Conflent.

En 1023 lo dit vescomte firmà la concessió d'aigua en Age de Cerdanya, feta per lo comte Guifre a favor del monestir de Ripoll, y en 1027 se celebrà un *placito* sobre qüestions entre los homens de Pallerols y los d'Age, davant los anomenats comte y vescomte de Cerdanya (2).

També figura lo vescompte Seniofret en altre document del any 1030, o sia en la «Conditiones sacramentorum ex ordinatione Oliua leuita et iudice Sendredus et in presentia Seniofredus uices comes et aliorum bonorum hominum .. ad comprobendam elemosinam de condan Poncii archileuita... et per un locum uenerationis sancti iachobi apostoli cuius basilica sita est in comitatum cerritanie in locum que dicunt Aragulisa supra cui sacro santoque altario as conditiones manibus nostris continuumus uel iurando contagimus que nos suprascripti testes .. de presente eramus... quadam iacebat condan Poncii in egritudine unde obiit in uilla Garamos in ipso itinere ubi pergebat in seruicio seniori suo Ermengauda episcopo ad placitum comitibus palia-rensi ubi uolebant pergere et aperendit eum ipsa egritudine.» (3)

Aprés del any 1030 desapareix Seniofret y al cap de quatre anys comença a figurar lo vescomte Bernat, que crehèm fill d'aquell. Entre los senyors qui assistiren á la consagració de la iglesia de Ripoll en 1032, se comptava lo vescomte Seniofret, però sens que un sàpiga si era lo vescomte de Cerdanya.

Respecte del vescomte Arnal de Conflent, germà de Sant Ermengol, sabèm per un pergami inèdit de la catedral d'Urgell que morí per los voltants del any 1024. En aquest document, sa mare Guisla de Lluçà, juntament ab Renart, Maiol, Pons, Miró y Guillèm se declaren *elemosinaris* del difunt Arnal vescomte y disposen del alou que tenia en Llivia; la data és del dos de les calendes de juny del any XXIX de Robert. Aprés d'Arnal, no havèm trobat en documents cap altre vescomte que un hom

(1) Arxiu de la C. de A. pergami 22 de Berenguer Ramon I.

(2) Alart, *Cartulaire Roussillonais*, doc. 26 y 32.

(3) Pergamins de la Catedral d'Urgell.

puga atribuir al Conflent y potser passà aquest vescomtat a refundirse ab lo de Cerdanya. Alart diu en son citat treball *Les stils de Villefranche*, que après d'haver tingut lo Conflent vescomtes particulars durant lo sigle x, qui residien segons sembla en lo castell de Joch, cosa que no havèm vist comprovada encara per documents, a principis del xi sobrevingué la extinció de la demunt dita casa y sos drets passaren als vescomtes particulars de Cerdanya.

La primera vegada que surt lo vescomte de Cerdanya Bernat és en la donació del comte Guifre y de la comtessa Elisabet a favor del monestir de Canigó en 1035. Entre los firmants se veu lo *signum Bernardi uice comitis Ceritanie*. Deu advertirse que firmava après del comte Ramon fill del comte Guifre, com si hagués vingut molt temps après de la atorgació a confirmar la escriptura; és, donchs, possible, que la firma de Bernat fos posterior al any 1035. Tenim un altre document de data incerta, y és lo jurament de feultat de Bernat, vescomte, *filius qui fuit Wisle semine*, al comte Ramon *filius qui fuit Wisle comitisse*, y a la seua muller la comtessa Adala, escriptura que deu ésser posterior al 1035 y anterior al 1068. ¿Era, aquest Bernat, fill de la vescomtessa Visla del Conflent y, per tant, un desconegut germà de Sant Ermengol y del vescomte Arnal? ¿Fou potser Bernat lo successor de son germà Arnal en lo vescomtat de Conflent al morir aquest darrer per los voltants del 1024?

Entre los pergamins de la Catedral d'Urgell havèm trobat una escriptura del any XIII del rey Enrich (1044) qui fa menció d'un vescomte Bernat en Cerdanya. Comença axí: «In iudicio domno Raimundo comite et iudice Salamon et Sendre et in presentia Bernart uice comite... uenit homo nomine Mir Richolfo... et petiuit Radulfu archipresbiterum sancta Maria sedis orgellitana per ipsum alaudem que retinet in uiliacho qui fuit de Mir Trasmon...»

En la colecció de notes y copies aplegades per lo canonge premostratense Pasqual ab lo titol de *Sacre Catalonie antiquitatis monumenta*, magnífichs manuscrits que posseheix lo distingit advocat de Barcelona don Timoteu Valls, a qui devèm agrair sempre la favor de haver pogut examinar aquells dotze grans volums tan utils a la historia de la nostra terra, existeix la escriptura de donació feta al monestir de Serrateix lo 4 de les nones de febrer del any XV del rey Enrich (1045), per Ramon y Adala, comtes de Cerdanya, d'uns alous situats en lo referit

comtat, en la parroquia de Santa Maria de Toló y lloch de Corts. A continuació de les firmes del comtes, hi hà lo *Signum Bernardus Sinfre uice comite* y lo *Signum Dalmaz uice comite*. Lo primer era vescomte de Cerdanya y lo nom Sinfre és una alteració de Sinofre o Seniofret, patronímic que prova lo seu llinatge, com a fill del vescomte Seniofret. Lo vescomte Dalmaz ho era del territori del Bergadà com ja veurem en la tercera part del present treball, y demostra que los comtes de Cerdanya, com tots los altres de la Marca y de Septimania tenien un vescomte en cada pago o districte.

Aquest vescomte Bernat és aquell qui possehia territoris en la vall superior del Ariège, en l'alt comtat de Foix, o sia en lo Sabartès, y que a conseqüència de qüestions ab son senyor, lo comte de Cerdanya, se trobà obligat en 1047 a firmar un conveni, publicat en la *Marca Hispanica*, evacuant, renunciant a favor del repetit comte Ramon ses pretensions sobre Eravall y Merens, y regonexent que lo comtat de Cerdanya arribava més enllà del port de Puymorens y s'estenia per la vall superior del riu Ariège. Bernat no respectà molt temps lo conveni, y feu danys de diferents menes a son comte y senyor; va reivindicar Eravall com feu propi oblidant la renuncia feta; los seus homens mataren a B. de Boir, qui era vassall y protegit del comte Ramon e impedia que la justícia castigàs los dits malfactors; a pesar de la treva pactada ab lo dit Ramon, los seus homens assassinaren Bertran Umbert, negantse també a dexar castigar lo delict; s'havia apoderat dels bens d'una dona anomenada Fè y dels seus fills; estava encarregat per lo comte de la defensa y guarda del *castro de Pellencha et perdidit eum per sua mala guarda*; causant un perjudici de més de cent mil sous al dit senyor; havia prèls alguns alous pertanyents al monestir de Cuxà; los seus homens havien robat o saquejat la terra del comte de Besalú *et transierunt ipsam predam per terram predicti comitis Raimundi et habuit iam dictus vice comes ex inde suam partem, et reddere contempsit*; los mateixos homens feren altre preda en lo territori de Besalú y no volgueren retornar les coses preses; lo vescomte no donà compliment tampoch a les obligacions, que contragué quan lo comte li havia donat la terra que abans havia cedida lo bisbe d'Elna al referit comte de Cerdanya; ademés, requiria lo pago de la leuda als mercaders qui passaven per Eravall y Puymorens, o sia que saltaven los Pireneus des de la Cerdanya o vall del Querol cap a la vall del Ariège o

Sabartés, dependència del comtat de Foix; al passar los mercaders per lo lloch de Merens, en lo mateix Sabartés, los hi exigia altres tributs, per qual rahó la leuda corresponent al comte quedava reduhida a una cosa insignificant. Aquest catàlech de delictes, rebelions y abusos dona una idea puntual y desconsoladora del estat social en lo sigle XI, dels sofriments que devien passar los febles, los petits, les poblacions rurals, posades en situació de sentir tots los danys provinents del esperit brutal y batallador dels senyors, d'aquells barons qui no respectaven ningú perquè no hi havia un poder fort, una autoritat veritablement sobirana, qui pogués castigarlos.

Com se veu, lo vescomte Bernat no respectava al comte de Cerdanya son senyor ni als seus propis vassalls. Per totes les dites rahons, fou subjeetat a un judici, que se celebrà en Cornellà del Conflent, essent jutges los vescomtes Udalguer y Jozbert, de Fenollet y Vallespir, Bernat Oliva de So, un senyor del Donassà, Arnau Ricolf y altres persones importants. Aprés de certa resistencia a admetre lo judici, lo vescomte Bernat feu la sotsmissió al comte Ramon, per consell e intervenció del bisbe d'Urgell, del vescomte del Bergadà, del vescomte de Fonollet y altres senyors, y se presentà en la casa habitació del dit comte situada en la vila d'Ix, demanant la concordia y perdó. *Quadam autem, diu lo document que publicam en l'appendix, die venit predictus uiccomes in domum comitale in uilla Ix, coram predicto comite unde ad fuit ibi predictus episcopus et cuncti pariter alii predicti seniores.* Sembla, donchs, que llavors los comtes de Cerdanya tenien residència en lo lloch d'Ix, cosa que no conexia lo senyor Alart al escriure la seua monografia coleccionada en la obra *Notices historiques sur les Communes du Roussillon*, encara que ja indicava que en acabat de la extinció de la casa comtal, los reys d'Aragó tingueren en Ix la llur residència d'estiu.

Lo vescomte Bernat, penedit dels danys causats al seu superior, entregà lo domini del castro de Queralt y del fèu de Prullans, situats en lo Baridà y la parroquia de Segdana del Conflent, ab lo qual lo comte li perdonà o definí totes les reclamacions y agravis y li entregà los castros de Sant-Martí y Miralles, en lo Baridà, y lo de Joch, en lo Conflent, ab obligació, emperò, de que los carlans que hi posàs, jurassen feultat al comte y la comtessa al igual que tots los dels altres castells. Per respondre del compliment del conveni y de la sotsmissió, lo vescomte Bernat senyalà al comte Ramon, com a penyora o garantia, lo re-

ferit *castro* de Queralt, facultant al dit comte, en cas de nova rebel·lió, per apoderarse de totes ses honors, bens y fortaleses. Lo document en que s'hi fan constar los danys, rebellions y la nova sotsmissió del vescomte al comte, porta la data de 10 de les calendes de juliol del any primer del rey Felip, 1061 de la Encarnació.

Baudon de Mony en son llibre *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, ha donat algunes notícies del referit document y esplica molt bé com après de la dita concordia, entre los anys 1061 y 1064, lo vescomte Bernat tornà a causar danys a son senyor, negantse a complir les obligacions estipulades, per qual rahó fou definitivament castigat o privat del vescomtat. Per dominar la resistència del rebetle, lo comte firmà un conveni ab los habitants dels llochs de Merens y altres de la alta vall del Ariège, evitant d'aquesta manera, que Bernat guanyàs ab les seues intrigues o manyes l'adjutori d'aquella gent. Feuloshi lo comte moltes concessions y franqueses y en cambi li prometeren no tenir *finem nec pacem nec societatem cum Bernardo qui fuit uice comes Cerritanie nec cum ullo suo homine aut homines, sine soluemento de Raimundo comite iamdicto et iam dicta comitissa*. Aquestes paraules indiquen la destitució del vescomte.

Aquest turbulent personatge desapareix per sempre, y solament trobam una escriptura de 1069, publicada per Villanueva, de la donació de la iglesia de la Quart, atorgada per Bernat Guifre, senyor de la Portella, a favor del monestir de Frontanyà, ahon lo donador diu que la tenia per compra feta a *Bernardo de Seniofredi uice comite Cerritaniensi coniisque sua nomine Guilla*. Si lo document és perfectament autèntich, nos prova que lo vescomte Bernat era efectivament fill del anterior vescomte Seniofret.

Sembla que lo nou vescomte de Cerdanya, après la destitució de Bernat, fou *Ramon-Bernat, fill de Guisla*, lo qual indica que era fill del destituit, puix com sabèm, Bernat estava casat ab Guisla. En lo *Cartulaire Roussillonais* de Alart, hi hà lo jurament feudal de *Raimundus Bernardi filius qui fuit Guisle femine... ad te Guillemum comitem seniore meum, filius qui est Adale, comitisse*, y que dit autor creu que hà de correspondre als voltants del any 1078; com jura feultat per los mateixos castells de Sant-Martí, Queralt, Miralles y Joch, que tenia lo vescomte destituit Bernat, y que formaven lo patrimoni del vescomtat de

Cerdanya, és indubtable que lo nou vescomte Ramon Bernat era lo fill y successor del repetit Bernat, y que començà a figurar entre los anys 1073 y 1078.

Lo vescomte Ramon Bernat lo trobam anomenat y firmat en la escriptura de fundació del priorat de Serrabona, en lo Conflent, del any 1081; y no obstant, en lo Cartoral de Sant Sadurní de Tabernoles hi hà un document dels idus de novembre del any XX del rey Felip (1079), qui fa referencia al comte de Cerdanya Guillelm, y en ell hi figura y signa un vescomte anomenat Bernat-Bernat. Es un *placito* entre l'abat de Tabernoles y lo referit comte, en presencia de Pere, *sacricustos* d'Urgell, Enrich *auunculus Guillelmi comiti* y *Bernardus Bernardi uice comitis de Urg*, referent a uns alous que lo monestir tenia en Cerdanya y especialment a les iglesies de Sant-Pere de Ger y Sant-Esteve de Riufret.

¿Qui era aquest Bernat-Bernat, vescomte d'Urg, en un temps en què consta que lo vescomte de Cerdanya s'anomenava Ramon-Bernat? ¿Era, potser, aquell germà del vescomte Ramon, anomenat Bernat, qui figurava també en la dita escriptura de Serrabona de 1081? Sembla deu ésser efectivament lo germà del vescomte Ramon y fill del vescomte Bernat destituït entre 1061 y 1064, puix ho prova son propi nom o sia lo patronimich. Quant al nou titol de vescomte d'Urg, lloch de Cerdanya, lo trobarem més avant usat també per un vescomte anomenat Ramon.

Altra particularitat es la aparició del vescomte Enrich, fill llegendari del comte Ramon de Cerdanya y germà del comte Guillelm. ¿per què aquell fill del comte rebia lo titol de vescomte? En una escriptura de 1064, de la Catedral d'Urgell, que és la *breviis commemorationis quam ego Guillelmus sedis sancte Marie urgellitane episc, facio cum canonicis eiusdem sedis*, ab la data del tres de les calendes d'abril del any V de Felip *rege francigena*, trobam firmat après del bisbe *Signum Enrici filii comitis remundi Cerdaniensis*. Enrich torna a sortir vint anys després ab lo titol vescomtal. Veges la carta d'empenyorament feta per lo comte Ramon a favor del monestir de Canigó l'any XXV de Felip y la renuncia de drets sobre la iglesia d'Aiguatobia atorgada per Guisla a favor del bisbe d'Urgell, l'any següent o sia en 1086 (1). En lo darrer document llegim: *hoc*

(1) *Marca Hispanica*, doc. 295; *Cartulaire roussillonnais*, de Alart, doc. 64.

fuit factum in presentia prefati comitis atque Aianrici uice comitis.

També figura lo vescomte Enrich en la donació feta per son germà lo comte Guillèm de Cerdanya a la iglesia d'Elna en lo mateix any 1086, y en lo testament del seu nebot lo comte Guillèm Jordà, del any 1102, qui lo posà com a un marmessor (1). ¿quin caràcter tenia lo titol de vescomte en la persona d'Enrich? ¿era com a lloctinent del seu germà o era una representació d'un senyoriu feudal?

Es molt provable que juntament ab lo referit vescomte *extraordinari*, existia en Cerdanya lo vescomte *ordinari*, successor directe dels antichs oficials o delegats del comte, qui havien fet llur càrrech hereditari, puix en lo citat testament de Guillèm Jordà, ademés del vescomte Enrich hi figuren y firmen los vescomtes Dalmau y Bernat. Lo primer, Dalmau, era vescomte del Bergadà; lo segon sembla que corresponia a la Cerdanya, donchs no és possible creure que fos lo vescomte Bernat de Cardona, successor de Folch, d'aquell qui fou bisbe de Barcelona y vescomte de Cardona. Devèm advertir, emperò, que a Bernat de Cardona y sa muller Almòdis, se'ls troba en molts documents referents al comtat d'Ausona des del any 1103.

De totes maneres, consta positivament que en 1117 hi havia un vescomte en Cerdanya anomenat Ramon, qui no tenia cap relació de parentiu ab lo vescomte Enrich. En la donació de la iglesia de Cornellà del Conflent ab ses pertinencies y alous a favor del monestir de Sant-Joan de les Abadesses, atorgada per lo comte de Barcelona en l'any X de Lluís, s'hi veu entre los testimonis lo *signum Raimundi uicecomitis Cherritaniensis* (2). Y en l'arxiu de la Catedral d'Urgell havèm vist un pergami del any 1117 de la encarnació, firmat per un Ramon Bernat qui s'anomena vescomte d'Urg, y sembla que deu ésser lo propri vescomte de Cerdanya. Si resultàs certa aquesta suposició, tindriem que lo titol de la senyoria que prenien los vescomtes del comtat de Cerdanya al convertirse los dits oficials en vassalls o senyors feudals fou lo de vescomtes d'Urg. Aquesta curiosa escriptura diu axi: «*Omnibus notum sit hominibus presentibus et futuris quo modo ego Raimundus berengarii barchinonensis comes*

(1) *Marca Hispanica*, doc. 299 y 330.

(2) Arxiu de la C. de A. pergami 203 de Ramon Berenguer III.

et marchio atque cerdaniensis, impignoro ecclesie beate Marie dei genitricis sedis urgellensis meam dominicaturam quam habeo in uilla que uocant montelian uel in omnibus terminis eidem uille uel parrochiali ecclesie santi Genesii quo cumque modo pertinentibus sicut eam habeo et teneo uel habere debeo et sicut antecessor meus bernardus guillelmi cerritaniensis comes ullo modo tenebat et possidebat uel habere debebat uidelicet alodia cum ipsa goua.»

La data és del 15 de les calendes de maig del referit any y los firmants són los següents: Raimundi comes, Dolsa, predicti comitis uxor, Raimundi berengarii pueri prescripti comitis uel comitis filii, Gaucerandi de Pinos, Raimundi bernardi uice comitis de Urg, Raimundi guillelmi de enveg, Dalmatii uice comitis, Bernardi ugonis, Raimundi guillelmi de prullans, Berengarii de Aragat, Petri poncii, Bernardi ecardi, Mironi arnalli, Babot, y Petri uice comitis de Castellbò. En aquest document hi signen donchs tres vescomtes, lo de Urg, lo del Bergadà y lo de Castellbò o Urgell.

En 1126 torna a trobarse lo vescomte Ramon de Cerdanya atorgant un conveni ab lo referit vescomte de Castellbò y la seua esposa Sibilia, qui suposam seria la filla del primer. En la nova edició de la *Histoire générale de Languedoc* ha sigut publicat lo referit conveni ab la data errada del any 954, error demostrada per en Baudon de Mony, qui prova que deu ésser del any 1126, y en tal document Ramon se titula vescomte de Cerdanya y no de Urg, de la mateixa manera que Pere pren lo titol de vescomte d'Urgell y no de Castellbò, no obstant d'usarlo ja feya molt temps. Axò indica que a les primeries del segle XII època en què comencen los vescomtes a pendre lo nom del fèu o patrimoni, passen encara un cert període de transició o confusió en què usen indiferentment lo titol del comtat a què corresponien o lo del seu senyoriu particular.

En virtut del citat conveni lo vescomte de Cerdanya encomana a Pere Ramon de Castellbò lo castell de Sant-Martí del Baridà, cedintli lo dret als serveys feudals d'Ermengol de Sant-Martí, y los castells de Miralles y Queralt ab los serveys de Berenguer d'Aragall, dels seus cavallers y de la meytat dels altres cavallers del vescomtat. En cambi, Pere Ramon s'obliga a donar adjutori a Ramon contra tot-hom, llevat lo comte d'Urgell, y a entregarli los referits castells quan li siga requerit.

En 1130 trobam encara a Ramon ab lo titol de vescomte d'Urg, en un pergami inèdit de la Catedral d'Urgell, que conté

la promesa de Galceran de Pinós y del repetit Ramon, d'ésser bons e feels amichs de la iglesia d'Urgell; la data és del 17 de les calendes de maig del 1130 de la encarnació.

Es de creure que Ramon, darrer vescomte de Cerdanya morí abans de 1134 y áb tota seguretat abans de 1141. En 1134 lo vescomte de Castellbó celebrà un conveni ab lo comte de Barcelona-Cerdanya referent als tres castells de Sant-Marti, Miralles y Queralt, que com ja ha indicat en Baudon de Mony, fa suposar efectuada la reunió dels vescomtats de Cerdanya y Urgell. En lo nostre treball *Investigación histórica sobre el Vizcondado de Castellbó* havèm explicat la manera com degué efectuar-se aquella reunió en les mans del vescomte Pere Ramon de Castellbó, per rahó del seu matrimoni ab Sibilia, la hereua y successora del vescomte Ramon de Cerdanya. Axí pot deduir-se del testament dels dos conjugues del 1141, ahon lo marit prèn lo titol de vescomte de Castellbó y la esposa lo de vescomtessa de Cerdanya, y vehentse a Sibilia disposar de bens en Conflent, Cerdanya y Sabartés a favor de distints monestirs y dels fills Ramon, Pere y Sanxa; disposava en especial del castell de Joch que com ja sabèm, formava una de les més antigues e importants possessions dels primitius vescomtes del Conflent. Lo fill major, Ramon, és instituit hereu universal tant per son pare com per sa mare, y axí resulta vescomte d'Urgell y Cerdanya des dels voltants del any 1150.

Ramon morí poch més o menys en 1184 y succehí en abdós vescomtats reunits sots lo titol únich de Castellbó, son fill Arnau, aquell turbulent senyor, qui's casá ab Arnalda de Caboet, senyora de la vall de Cabó y d'Andorra, patrimoni que portava lo titol de *comtoria de Caboet*, y que tantes bregues tingué ab lo bisbe y lo comte d'Urgell, y que per sa amistat ab los albigesos del comtat de Foix, fou condemnat per heretge quaranta anys après la seua mort (1).

Arnau de Castellbó morí en 1226 y la seua filla Ermessendis,

(1) Lo comtor de Caboet no era l'únich qui existia en lo comtat d'Urgell, puix en un conveni celebrat per los voltants del any 1050, entre los comtes de Barcelona y Urgell contra lo de Cerdanya, se diu que lo vescomte Miró Guillèm, Isarn de Caboet, Gausbert de Lavansa y los altres comtors d'Urgell, són vassalls del comte de Cerdanya (*Marca Hispanica*, apend. 235).

casada ab Roger Bernat, comte de Foix, portà a aquesta gran casa del Llenguadoc tots los territoris y jurisdiccions dels antiehs vescomtes del Conflent, Cerdanya y Urgell.

Per dita rahó los comtes de Foix foren vassalls del Rey d'Aragó, successor dels comtes particulars d'Urgell y Cerdanya, durant més de tres centuries, fins a la confiscació decretada per Ferran lo Catòlich, en 1512, de tots los estats que Catarina de Navarra, comtessa de Foix y vescomtessa de Bearn y de Castellbó possehia en la península ibérica.

TERCERA PART

Estudiats los vescomtes del Conflent y de Cerdanya, falta solament tractar dels vescomtes del Bergadà, llochtinents també del comte particular qui reunia baix son govern tan estensos territoris d'abdues vessants del Pireneu.

En lo sigle ix, la comarca del Bergadà era nomenada indistinctament *pago* o comtat, y axí continuen los documents dels sigles x, xi y part del xii; més deu advertirse que no constituia un comtat particular, sinó solament un districte o territori dependent del comtat de Cerdanya. Formà un comtat separat y especial, molt poch temps, a mitjans del sigle xi, quan lo comte Guifre, per testament de 1035, dexà la Cerdanya a son primogènit Ramon y lo Bergadà al altre fill Bernat, ab la condició de que si aquest moria sens descendencia llegítima, *lo comtat de Berga* passàs al tercer fill, anomenat Berenguer, y si aquest darrer tampoch tingués successió directa, tornàs aquell territori a la casa comtal de Cerdanya. En 1050 vivia encara Bernat portant lo títol de comte de Bergadà. No obstant tenim una certa confusió creada per un document que havèm vist en la esmentada colecció del Pare Pasqual y provinent del arxiu de Serra-teix. Es una escriptura de donació, que sembla apòcrifa, del 7 de les calendes de janer del any XVIII d'Enrich, atorgada per lo comte Bernat de Bergadà a favor del repetit monestir y consistent en lo mas Rialp del terme de Vallcebre. Entre los firmants figura Berenguer, germà del comte Bernat, titulantse bisbe de

Girona y comte de Bergadà. Després firmen lo vescomte Dalmau de Berga y l'abat Miró. ¿Per què Berenguer prenia lo titol de comte de Bergadà en 1048, vivint encara son germà Bernat? ¿per què s'anomenava també en aquell any ja bisbe *gerundense*, si com ha averiguat en Villanueva no fou elegit abans de 1051? La data de la escriptura està errada o és enterament falsa.

Deu observarse emperò, que és cert que en 1048 los dos firmants dalt nomenats, Miró y Dalmau, eren abat de Serrateix y vescomte de Bergadà respectivament. Potser existia un conveni entre abdós germans, avuy desconegut, que permetia usar a Berenguer lo titol comtal en vida de Bernat per no tenir aquest descendencia llegal.

Respecte a la estensió y límits del *pago* o territori de Bergadà, diu en Vilardaga en la *Historia de Berga*, que tenia la mateixa, a poca diferencia, del present partit judicial, o sia, des de Coll de Iou, en les montanyes qui separen la Cerdanya de la vall del Llobregat y del Bastareny, cap a Castellar-den-Uch y Mataplana, baxant al pla del Llussanès fins a trobar altra volta lo Llobregat y comprenent ademés los llocs de Saldes, Gosol y Iosa. Trobam aquestes afrontacions conformes ab les senyalades en lo sigle XIV a la vegueria del Bergadà en un llibre propri del arxiu del Reyat Patrimoni, ahon se fa la descripció de totes les vegueries. Diu axí: «La vegueria de bergueda combrença al Coll de Iou sobre бага y passa per la serra, e treuessa entro al terme de Castellar e de Mataplana, e passa la serra e torna entrossus en luçanes, e ix en lobregat desus Geronella, e compren lo terme de puig Reg e de Castserres e de Munt-clar, e ix al coll de la vetzina, e compren naues, e compren la serra entrossus en la vall de lort ab Malany, e compren e torna per capolat, que compren entro en la serra del coll de Iou, e compren Gaua e Gauarret, e Saltzes, e Gosol, dins aquest termes.» (1)

Assegura també lo repetit autor de la *Historia de Berga* que al morir lo comte Bernat de Bergadà succehi en lo comtat son fill Guillelm, lo cèlebre trobador y turbulent cavaller de qui tant parlen les cròniques. Es un error, puix Guillelm de Bergadà visqué en la segona meytat del sigle XII quasi una centuria més tart del temps en què existia lo comte Bernat de Bergadà, y per

(1) En l'apèndix donam la descripció de les vegueries d'Ansona, Bages, Besalú, Camprodon, Sa Reyat y Ripollès, o sia de les regions vehines del Bergadà, copiada del mateix llibre.

altra part se sap ab seguretat que lo referit trobador era fill del vescomte Guillelm y no del comte Bernat.

Fora, donchs, del període en que existiren los fills del comte Guifre de Cerdanya, Bernat y Berenguer, a favor dels quals creà lo comtat del Bergadà, lo dit territori estigué governat per un vescomte o delegat del comte de Cerdanya. Lo primer vescomte del Bergadà, que havèm trobat en los documents, és lo vescomte Onofret, a mitjans del segle X. Mes, la sèrie coneguda y justificada comença ab lo vescomte Bardina. Les escriptures més antigues en què figura aquest personatge són del any 1003, y existexen en la *Sacra Cathalonie antiquitatis monumenta*. En una d'elles se diu que lo 6 de les calendes d'agost del any VIII *quod Rodbertus Rex regnavit in Francia*, era 1041, any de la Encarnació 1003, indicció I, lo comte Oliva, més tart bisbe de Vich y abat de Ripoll y Cuxà, fill d'Oliva Cabreta, atorgà donació al monestir de Serrateix de les iglesies de Sant-Martí d'Avià o Avizano y de Sant-Sadurní de Clarà. Entre los firmants hi hà lo vescomte Bardina.

En altre document del any IV del rey Uch (992) la comtessa Ermengarda de Cerdanya y son fill Oliva, titolantse també comte, feren donació d'un alou del comtat de Bergadà, terme d'Anavel, a favor d'Oriol. Los mateixos, mare y fill, atorgaren altre donació al monestir de Serrateix d'un alou en lo repetit comtat «in apenditio de Castro Uiuario qui fuit de Goltregoto qui nobis aduenit per tradicionem quod illa tradidit illum castrum Uiuarium in manus inimicorum nostrorum et ex inde aliqui mei fideles interierunt aliqui uulnerati absceserunt...» La data és del any primer *quod Ugo Franchorum imperii regnandi presumpsit exordium* (any 996). Es un document sospitos.

Veure tantes vegades a Oliva ab sa mare fer donacions de terres del Bergadà al monestir de Serrateix, porten a pensar si lo fill d'Oliva Cabreta tenia la administració o usdefruyt del Bergadà abans de entrar religiós de Ripoll.

L'any IX del rey Robert tornen a figurar lo vescomte Bardina y la seua esposa Adalés en la donació atorgada per lo comte Guifre de Cerdanya al referit monestir de Serrateix. Bardina firmà també la donació feta per Doda y Guifre al monestir de Frontenyà en 1008.

En l'arxiu de la Corona d'Aragó hi hà una venda de terres en lo comtat d'Ausona, en lo *castro Orsalitano*, terme de Puigoriol, atorgada per Ansulf y Emo a favor de la vescomtessa

Adalés, en l'any VIII de Robert. Es provable que sia la muller de Bardina. Y en la catedral d'Urgell hi hà la concordia celebrada per *Bardina uice comite, et Adal-z uice comitissa, et Dalmaz pro-lis eorum* ab lo bisbe Sant Ermengol, lo 7 dels idus d'agost del any XXI del repetit Rey (1016). Lo prelat cedeix als vescomtes de Bergadà la parroquia de Sant-Jaume de Frontanyà per rahó d'amistat y del donatiu d'una mula y quatre unces y ab la obligació de possehir la dita parroquia al servey y obediencia de la iglesia d'Urgell.

Lo vescomte Bardina morí ab seguretat entre 1016 y 1018, puix en lo Cartoral del Monestir de Sant-Cugat del Vallès havém vist una escriptura que comença axí: «In nomine domini ego Adalaidis femina Gracia dei uice comitissa et filios meos id est bernardo et Dalmacio uice comite berguitanense prolis condam bardina uice comite et Durando et Olibane et Guifredo leuita. Nos pariter in unum qui sumus helemosinarii de condam Bardina Donatores sumus...» Per disposició testamentaria del difunt Bardina cedexen a Sant-Cugat Octavià les terres, horts y boschs, situats en la *valt Moronta*, prop del terme de Tarrassa. La data és de quatre dels idus d'abril del any XXIII del rey Robert (1). Aquest document prova, donchs, no sols que Bardina havia ja mort en 1018, sinó també que era vescomte del Bergadà.

Dèu anys més tart trobam la vescomtessa viuda Adalés y son fill, lo vescomte Dalmau, atorgant donació *ad domum Sancti Juliani qui est fundatus in Pujó Rex*, d'un alou en lo susdit lloch y per remey de les ànimes del vescomte Bardina y dels donadors.

Es, per tant, indubtable que al començar la XI centuria era ja hereditari lo càrrech o titol de vescomte de Bergadà.

Lo vescomte Dalmau, fill y successor de Bardina, era casat ab Arsenda. En l'any VIII del rey Enrich (any 1038) abdós conjugues atorgaren venda al arxipreste Radulf d'un alou en lo comtat de Cerdanya *in pago Bariense*, o Baridà, *et aduenit mihi, ad me Dalmazo, ipsum allodem suprascriptum de parentorum de matre mea nomine Adalezo, uices comitissa, qui ad illam pertinet de patre suo...* per lo preu de «*solidos sexanta cerdanos in res ualentem*» (2).

(1) Cartoral de Sant-Cugat, fol. 46. Arxiu de la C. de A.

(2) Pergamins de la Catedral d'Urgell.

En 1039 lo mateix Dalmau assistí al judici celebrat per lo bisbe d'Urgell en la qüestió entre la comtessa Constança y l'abat de Tabernoles, y pochs anys après, en lo XX del rey Enrich (1051) lo repetit vescomte y sa esposa Arsenda vengueren a Sinofre y y Oda, conjugues, un alou en lo Baridà *in comitatum Cerritanie in baritanense in apendicio de becab* per lo preu de *Kauallo I saurum, et uncia I de auro de barselona* (1).

En la escriptura del judici tingut en Conflent l'any primer de Felip (1060) sobre la qüestió entre lo comte y lo vescomte de Cerdanya que havèm ja esplicada, hi és anomenat *Dalmacio uice comes Bergitanensis*, qui també és un dels firmants de la donació feta en l'any XV d'Enrich (1045) per Ramon y Adala, comtes de Cerdanya, de certs alous en la vila de Corts, parroquia de Santa Maria Tolonense, á favor del monestir de Serrateix.

No deu confondres lo vescomte Dalmau de Bergadà ab lo vescomte Dalmau de Besalú. Lo segon figura en documents de 1003 y 1017, és a dir, vivint encara lo vescomte Bardina de Bergadà.

En lo Cartoral dels fèus de Cerdanya, conservat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, estan copiats los vells documents del Bergadà. En lo nombre 23 diu: *Incipiunt carle uicecomitatus de Bergitano et primum sacramentale quod fecit Dalmacius uice comes de Bergitano R. comiti Cerritanensi...* L'acta del homenatge y feultat comença axí: *De ista ora in antea fidelis ero ego Dalmacius uice comes, filius qui fui Adalaidis uice comitissa, ad Raimundum comitem seniore meum, filius qui fuit Guisle comitisse, et ad uxorem eius Adela comitissa.... Et ego Dalmacius superscriptus seniore non aure ne fare ne tenre, et si fait le nol tenre exceptum Berengarium episcopum gerundensem, et Guillelmum urgellensem, et comitem bisuldunensem...* Aquest document sens data degué ésser atorgat entre los anys 1035 y 1068, any de la mort del comte Ramon de Cerdanya.

Es de creure que lo vescomte Dalmau morí abans de 1068 y que son successor fou son fill Bernat Dalmau, puix en lo dit Cartoral dels fèus de Cerdanya trobam lo jurament de feultat fet per l'anomenat Bernat Dalmau, dihentse fill d'*Arsendis femine*, als comtes Ramon y Adala; y per altra part en l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya del ordre del Hospital, hi hà la venda

(1) Pergamins de la Catedral d'Urgell.

atorgada per Bernat, vescomte, la seua esposa Letgarda y la vescomtessa Arsenda, de terres en lo Bergadà, en lo lloch de Fonollet, districte de Puig reg, a favor dels cònjuges Guisat y Ermengarda, en los idus de març del any VIII de Felip (1067). Sembla, per rahó dels documents presentats, que lo vescomte Bernat Dalmau era fill dels vescomtes Dalmau y Arsenda del Bergadà.

També és provable que Uch Dalmau de Cervera, aquell qui jurà feeltat als comtes de Barcelona Ramon Berenguer y Almodis entre los anys 1052 y 1076, era fill dels referits vescomtes, perquè en dit document se diu fill de la vescomtessa Arsenda (1). Si axò és exacte, tenim que la noble casa de Cervera procehia de la vescomtal de Bergadà.

Uch Dalmau de Cervera se casà ab Adaleta y procrearen a Pons Uch de Cervera, qui fou més endavant lo marit de Beatriu de Bas. En una escriptura del any XXVIII de Felip se llegeix: *Ego Poncio Ugoni dono tibi Mir Erumir per consilium et laudamentum patri mei Ugo Dalmad donamus in ipsa esplugu de Franculi terciam partem que nos habemus.... et tu Mir Erumir bene teneatis et bene abebitis quod nos habemus acaptat de nostros seniores comites de Barchinona...* Y com és sapigut que los germans comtes de Barcelona havien donat en 1079 Esplugu de Franculi a Pons Uch de Cervera (2), resulta comprovat que aquest senyor proceheix de la casa vescomtal del Bergadà.

Podèm presentar altre jurament de feeltat d'Uch Dalmau, fill d'Arsenda, al comte Guillelm de Cerdanya, fill d'Adala, per los castells de Cadercino o Cardercino y Ellesindi, y un tercer jurament al mateix comte, per lo referit Uch, sa muller Adalvida (Adala?) y son fill Pons Uch, per rahó dels castells de Sant-Esteve de Castellfollit, Vasel, Ferran y Caramala (3). En l'any III del rey Lluís (1110) Pons Uch y sa esposa Beatriu donaren a la iglesia de Vich la meytat de la iglesia de Navarces, tal y com la havien possehida Uch Dalmau y Adala, y ademés totes les capellanies, que tenien des del Llobregat al Segre y la meytat

(1) Arxiu de la C. de A. perg. 107 sens data del comte Ramon Berenguer I.

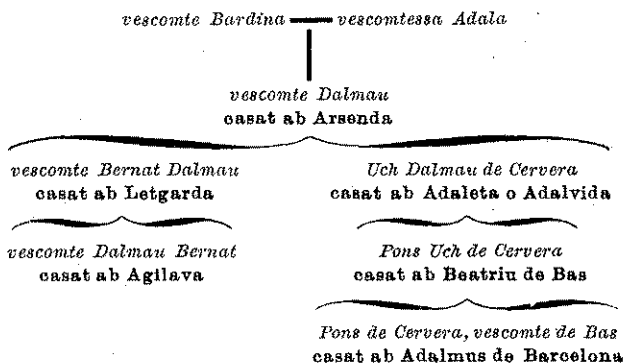
(2) Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, armari 15, pergamins 263 y 444.

(3) Arxiu de la C. de Aragó. perg. 75 de Ramon Berenguer II, y Varia 4 d'Alfons I.

dels alous des del primer d'abdós rius fins a la Roca de Castellfollet en lo *Bisullunense* (1). Per fi, en 1128 Pons Uch promet feultat a Ramon, comte de Barcelona y Cerdanya, per los castells ja anomenats de Sant-Esteve, Vasel, Ferran y Caramala.

En nostre treball *Los vescomtes de bas en la illa de Sardenya* indicam, que Pons Uch de Cervera y Beatriu de Bas foren pares de Pere y Pons de Cervera, als qui lo comte de Barcelona concedí lo vescomtat de Bas, segurament com a més prop parents del darrer vescomte l'impúber Pere Udalart, encara que diu que era a cambi de la cessió de la dominicatura del castell de Cervera, en 1128; y que, lo referit Pons, fill de Pons Uch y Beatriu, fou aquell qui robà la filla del comte de Barcelona Ramon Berenguer III.

En virtut de tots los documents presentats, crehèm que's pot formar lo següent arbre genealògich dels vescomtes del Bergadà.

Posam a Dalmau Bernat com a fill y successor de Bernat Dalmau perquè trobam una donació feta en l'any V de Lluís (1112) per «*ego domnus Dalmacii vice comes et uxor mea Agilauí uice comitissa*» a favor de Guillèm B. de Vallseca de terres en Cerdanya y Bergadà, document que devèm relacionar ab lo jurament de feultat atorgat per Dalmau Bernat *filius qui fuit Letgardis femine*, a son senyor lo comte Guillèm de Cerdanya, fill de Sanxa (2). Ademés, lo testament del comte Guillèm Ramon del

(1) Cartoral de la Catedral de Vich, fol. 91.

(2) Arxiu de la C. de A., perg. 161 de Ramon Berenguer III y Varria, 4, Alfons I.

any 1095 [*Marca Hispanica*] està firmat per Dalmau vescomte y en la donació feta per lo dit vescomte en 1093 a la seua esposa Jollen (?) del alou de Fonolet, en lo Bergadà, firma ab lo nom patronimich, *Bernat Dalmaz uice comite* (1).

Lo *signum Bernardi Dalmacii uice comitis* se troba també en la concessió feta l'any XXVII de Felip per lo comte Guillèm de Cerdanya a favor de la iglesia de Lillet de no estar los religiosos obligats a donar hospedatge al comte (2).

En 1086 vivia donchs, encara lo vescomte Bernat Dalmau y en 1093 figurava ja lo vescomte Dalmau Bernat, qui crehèm era fill del primer.

Fins aquí havèm pogut formar y provar la cronologia y genealogia dels vescomtes del Bergadà, punt que crehèm inèdit en la historia de la terra catalana; mes, des de 1112 perdèm lo rastre de la successió y familia del vescomte Dalmau y passen alguns anys d'obscuritat. En 1130 apareix Guillèm titolantse vescomte del Bergadà y fill de la vescomtessa Guilla; fa jurament y homenatge a Uch de Mataplana, en presencia de Galceran de Pinós, Pere de Malany, Arnau de Saga y Bernat d'Aragall (3). No tenim cap noticia de parentiu del anomenat Guillèm ab Dalmau Bernat y la antiga casa vescomtal. ¿Es una nova familia?

La anotació de tots los documents del Arxiu de la Corona d'Aragó qui fan referencia a la nova sèrie de vescomtes del Bergadà ha sigut publicada per en Milà y Fontanals en son erudit treball *De los Trovadores en España* al ocuparse del famós trovador Guillèm de Bergadà.

En 1140 Guillèm, la seua esposa Berenguera y llur fill Guillèm lo trovador, firmaren una concordia ab sos germans Ramon y Pere. En 1145, los referits vescomte y Berenguera y Guillèm feren donació de la *tasca* que tenien en lo *manso* de Bernat Arnal, prop de Puig reig. En 1181 Ramon de Bergadà, germà del vescomte, atorgà testament instituhint marmessors a son germà Pere, P. de Santa-Fè, B. de Portella y altres cavallers; dexava tot quant tenia en Cerdanya, Conflent y *Edoirs* a sa filla Englesa y son gendre R. de Sant-Martí; feya llegats a son germà, lo

1) Arxiu del Gran Priorat, armari de Cervera, perg. 390

(2) *Sacre Cathalonie antiquitatis monumenta*, vol. 4.

(3) Arxiu de la C. de A., perg. 2 de Ramon Berenguer IV

vescomte Guillèm, y a l'altra filla casada ab A. de Concabella (1).

En 1182 Guillèm y Berenguera y llurs fills Guillèm, Ramon, Berenguer y Bernat, se donaren a la milícia del Temple ab una part del patrimoni, en mans de Berenguer d'Avinyó, mestre del ordre en Provença y de Espanya y B. de Serdanyola, comanador de Palau (2).

Havèm trobat dos testaments o potser dues copies alterades d'un mateix, atorgats per lo vescomte Guillèm. En l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya (armari de Testaments, n.º 31) hi hà un d'ells ab la data de tres de les calendes de desembre del any 1183 de la Encarnació; elegia sepultura en lo monestir de Poblet y dexava son castell de Montmajor a son parent Bernat de Palou; entre los marmessors figurava Pere de Berga. En lo mateix Arxiu (armari de Cervera, n.º 474) hi hà un altre testament ab data de 5 dels idus d'octubre del repetit any 1183, y ahon instituia marmessors la seua esposa Berenguera, B. de Portella, B. de Merola y R. de Viver; s'oferia al ordre del Temple juntament ab set *mansos* en termens de Casserres, Puig reig y Fonoled; dexava a son fill Guillèm los *castros* de Madrona, Casserres y Puig reig ab tota integritat y lo *castro* de Mont major, la honor que possehia en Cerdanya y lo feu que tenia per Uch de Mataplana; senyalava als altres fills, Berenguer, Bernat y Ramon, diferents *mansos* y drets.

Vivia encara lo vescomte del Bergadà quan son fill Guillèm, lo trovador, enemistat ab lo vescomte de Cardona, potser per haverse aquest oposat a les relacions amoroses de sa filla Anglesa ab ell, lo matà o feu matar lo dia 6 de març de 1175 (3). Des d'aquell moment, la vida del trovador català fou una continuació de desordens, aventures y delictes, y sembla que per axò son pare no li dexà la honor y titol del vescomtat, sinò solament los castells y terres que havèm ja indicats. Es també molt provable que lo rey lo tingué prèls algun temps y que després lluytà a favor de Pons de Cabrera contra lo comte Ermengol d'Urgell, axí com en la guerra que lo vescomte de Castellbó,

(1) Pergamins de la Catedral d'Urgell.

(2) Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, armari de Cervera, pergamí 232.

(3) Victor Balaguer, *Historia de los Trovadores*, vol. IV.

gran amich del trovador, sostingué contra lo bisbe Arnau de Perexens.

Recorregué los diferents territoris de la Galia meridional, estigué en relació ab lo famós Bertran de Born y visità la cort de Castella, essenthi molt ben acollit. Fou tanta la predilecció que des d'aquella visita sentia per los castellans que en una de les composicions poètiques expressà lo desitg de que lo rey de Castella entràs y se possessionàs de Catalunya.

Segons interpreten altra de les composicions en Millot y en Balaguer, tingué Guillèm il·lícites relacions amoroses ab la esposa del seu germà, la *valenz dompna de Berga*, segons les paraules del poeta, interpretació que crehèm molt atrevida.

Lo turbulent cavaller y trovador morí per los voltants del any 1203. En 1187 havia atorgat testament, y en 1199 son germà Ramon feu cessió del vescomtat del Bergadà al rey d'Aragó, prova certa de que no'l possehia lo referit Guillèm.

En lo testament, que porta la data del 7 de les calendes de maig del 1187 de la Encarnació, fet en presència de Roig de Benviure, templer, y de G. de Serdanyola, comanador de Palau, instituí marmessors a G. y P. de Calders, G. de Talamanca, B. de Portella y altres cavallers; se donà al ordre del Temple juntament ab lo *castro* de Puig reig y feu llegats a diferents monestirs. A son germà Berenguer li dexà lo *castro* de Mont-major, los fèus que tenia per lo Rey o sien los *castros* de Madrona, Casserres y Espinalbet, y un fèu que tenia per Uch de Mataplana. Al altre germà, Bernat, li senyalà la quarta part de tots los referits bens ab la obligació d'ésser hom soliu del anomenat Berenguer. Un tercer germà, Ramon, sembla que temps abans lo havia confiat o destinat al convent de Poblet. Si los tres referits germans morien sens descendencia, disposà que lo patrimoni passàs a Bernat y Dalmau de Palou; y per fi, dexà sa disposició testamentaria sots la protecció del Rey d'Aragó (1).

Dotze anys après de la atorgació del testament vivia encare Guillèm de Bergadà, quan son germà Ramon firmà la evacuació y definició del vescomtat a favor del Rey en Pere I. La part més important del document diu axí: «*Quod ego R. de Bergedano*

(1) Arxiu de la C. de A., perg. 451 d'Alfons I. En lo Cartoral de la Catedral d'Urgell havèm vist un fragment d'aquesta escriptura (vol. II, n.º 15).

bono animo ac spontanea uoluntate laudo, concedo et auctorizo uobis domino meo Petro dei gratia Regi..... illam emptionem siue compram quam fecistis de toto uice comitatu de Bergedano et de omnibus honoribus siue possessionibus quas pater meus de Bergedano habuit et habere debuit..... et si quod ius uel si quam actionem ego habeo uel habere debeo aut etiam..... totum uobis et uestris dono, laudo et..... Retineo tamen et excipio inde illos mansos quos ego in uita patris mei donauí monasterio Populeti et mansum de Torrente quem ad uoluntatem meam retineo.» Per la cessió de drets, lo rey se obligà a pagar a Ramon una pensió anyal de 200 sous durant la seua vida per mediació del batlle de Lleyda (1).

De certes paraules de la escriptura sembla deduirse que Ramon de Bergadà en 1199 no feya més que confirmar una anterior venda del vescomtat, atorgada a favor del Rey o per son pare o per son germà, confirmació acompanyada de la cessió dels drets que lo dit Ramon pogués tenir en aquell senyoriu.

Axi fineix, lo vescomtat del Bergadà, reunintse per rahó de compra, a la corona, quan ja los dos altres vescomtats del antich comtat de Cerdanya, los de Cerdanya y Conflent s'havien refundit en lo d'Urgell-Castellbó y estaven a punt de passar a mans del comte de Foix.

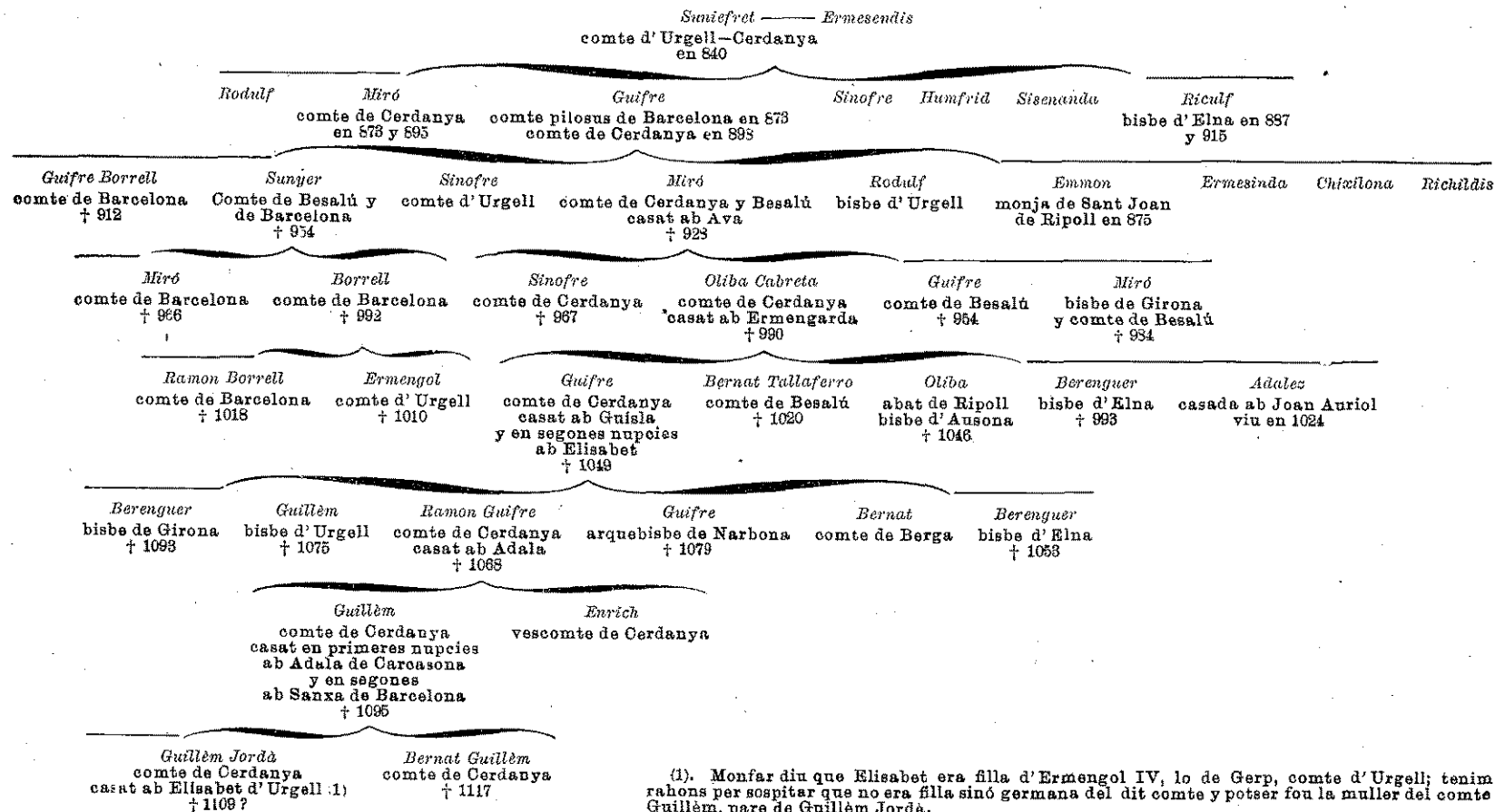
Continuà subsistint en aquell territori una familia senyorial que res té que veure ab la antiga vescomtal del Bergadà. Era la familia de Pere de Berga que anys després passà a reunir-se ab la casa de Pallars per lo matrimoni de Sibilia de Berga ab lo comte Arnau Roger.

La època dels vescomtes com a institució administrativa, com a oficials del comte, ja havia passat per tot arreu; los qui encara subsistien, entre ells los de Vilamur en lo comtat de Pallars, los de Rocaberti en lo d'Empuries, los de Cabrera en lo de Girona, los de Bas en lo de Besalú, eren no més que vassalls del príncep. En los tres districtes principals components del antich comtat de Cerdanya, en los que havèm format la cronologia dels respectius vescomtes, se veu des de mitjans del sigle XII ben clara la representació del monarca, o sia del comte de Barcelona, exercida per altra classe de oficials o agents. Per los volts de 1126 fou creat per Ramon Berenguer III lo *batlle general* per

(1) Arxiu de la C. de A., perg. 82 de Pere I.

governar la Cerdanya, Conflent, Vallespir y part del Rosselló, delegació que abans estava repartida a tres diferents vescomtes. Lo dit batlle reunia alguna vegada també les funcions de veguer, o sia d'intendent o administrador de rendes e impostos, y magistrat encarregat de procurar la seguretat dels camins públichs, perseguir los malfactors y fer complir les ordinations de pau y treva. Mes, per la administració de la justícia lo rey creà un jutge general o suprèm per tot lo comtat, ademés del jutge especial per cada vegueria. Axí foren distribuïdes entre diferents oficials les funcions que havien sigut propries dels primitius vescomtes. Temps després la administració del Conflent fou separada de la de Cerdanya y se formaren les dues vegueries de Conflent-Capcir y Cerdanya-Baridà; la vall de Ribes, encara que dependencia de la segona tenia, emperò, un veguer particular. La vall de Lillet entrà en la vegueria del Bergadà y romangué per sempre separada del centre administratiu de la Cerdanya.

Arbre genealògich dels Comtes de Cerdanya

(1). Monfar diu que Elisabet era filla d' Ermengol IV, lo de Gerp, comte d' Urgell; tenim rahons per sospitar que no era filla sinó germana del dit comte y potser fou la muller del comte Guillèm, pare de Guillèm Jorda.

APENDIX

I

ACTA DE LA SOTSMISSIÓ DEL VESCOMTE BERNAT DE Cerdanya a son
senyor lo comte Ramon; any 1061

Hic est brevis rememorationis de Placitum quæ fuit inter Raymundum Comitem Cerritaniensem de Sacramentum et fidelitatem quem iuravit predictus Bernardus ad predictum Raimundum. Quod de ipsa hora in antea ipse predictus Bernardus no dezebria predictum Raimundum de sua vita, neque de suis membris que in corpus suum se tenentur neque de suos comitatos aut comitatu neque de suos castros aut castellos rocas aut puos condirectos aut heremos terram aut honorem alodes uel fevos quod Raimundus suprascriptus eodem die habebat et in antea adquisiturus erat no lio tolria ne len tolria ne lio vedaria ne len vedaria ne len engannaria ne len dezebria nec ipse nec homo nec homines femina vel feminæ per suum consilium nec per suum ingenium, et adiutor lio seria a tener et ad auer sine engan; et de ipsa hora in antea prædictus Bernardus no vedaria ad Raimundum iamdictum ipsos castros qui sunt in Cerritania, id sunt castrum Sancti Martini et castrum de Miralles et castrum de Cheralt nols li vedaria ne len vedaria per quantes vegades nols li recherra o li recherra neque ab forsfactura neque sine....» «Et de illa hora in antea ille Bernardus prescriptus exceptus predictum Raimundum alterum seniore non auria ne tenria ne faria nec homo nec femina et si feit lavia nol tenria si predictus senior suus nolen solvia suo gradiente animo sine forcia, et de ipsa hora in antea prescriptus Bernardus iusticia ni dret

no vedaria ad Raimundum prescriptum Et si Raimundus prescriptus mortuus fuerit et ipse Bernardus viuus fuerit cum ipsam terram aut honorem castellum vel castellos quod predicto seniori suo habuerit uel tenuerit quod ad illum diem tenuerit quod ille obierit venisset in potestate de filio vel de uxore predicti seniori suo Raimundi cum ille ipsam terram aut honorem castros aut castrum dederit in uita sua uel relinquerit in suo testamento quod habeat post mortem eius, Et hec fecisset sine malo ingenio et sine ulla deceptione et sine alio lucro et manibus ad illum uel ad illos se comanaria et per sua uel illorum manu o pendria, et talem sacramentum len iuraria ol sen iuraria in suo uel illorum nomine super altare sacratum manibus qualem illo die iurabat ad Raimundum suprascriptum, et hoc fecisset infra ipsos primos LX. dies quod Raimundus prescriptus mortuus fuerit et ipse hoc scierit. Et iuravit ipse Bernardus prescriptus quod de illa hora in antea si o tenria et o atendria ad Raimundum prescriptum et ad uxorem eius et ad filios eius suprascriptos de ipsum Castrum qui est in Confluente que vocant Ioch que habebat iachit in manu uel potestate de Raimundo prescripto ad proprio alode et postea habebat eum aprehensum per manu Raimundi prescripti per feuum et de uxorem eius predictam. Similiter sicut iuratum habebat de alios suos castellos prescriptos et propter hoc quod superius scriptum est missit in pignora predictus Bernardus... omnem feuum et Castellos et terram et honorem quod per manum prescripti R. tenebat.... quod si non fecerit et ita sicut superius scriptum est non adtenderit et non tenuerit incurrisset ipsa pignora suprascripta statim integriter in potestate Raimundi iam dicti vel de uxore eius aut filio suprascriptos ad deliberum ad faciendum quod cumque voluerint. Et postquam ita iurauit et pignoraui predictus B. sicut suprascriptum est ad predictum R. et ad auxorem eius ac filio suprascriptos non ita hoc eis tenuit sicut iurauit sed transgressus est eis sacramentum, in multis causis predictus Bernardus. Primum de Eraualle quem placitatum et definitam ei habebat iudicialiter et euacuatam in sua potestate iamdictus Bernardus et postea requisit eam per suum feuum quod utique non erat ad predictum comitem. Et de honore predicti comiti quem ei predictus Bernardus tollebat et tollere uolebat. Et de homines predicti uice comite qui interfecerunt ad predictum Comitem Bernardum de Boir qui erat suus homo et in baiolia. Et habuit et habebat predictus Bernardus ipsos interfectores, et uetauit ex eis iusticiam ad predictum Comitem. Deinde ipse uicecomes talit omnem suam facultatem, et feuum et alodem ad filium quondam Bernardi qui erat in sua baiolia: Item saper treguam quod habebat donatum ipse uicecomes ad predictum Comitem, sui homines interfecerunt Bertrandum umberti, et noluit ex eis iustitiam facere ad predictum Comitem. Deinde ad feminam nomine Fides ac duobus filiis suis abstulit predictus Bernardus omnem illorum

alode. Item comendavit predictus Raimundus Comes ad predictum Bernardum ipsum castrum de Pellencha et perdidit eum per sua mala guarda, unde venit ei dampnum amplius C. mille solidos non valent et de alodios sancti Michaelis Choxianensis quod abstulit predictus Bernardus in uilla Estoll et in aliis locis. Et de predam quod fecerunt homines predicti uice comitis in terram comitis Bisullunensis, et fregerunt suam pacem quam habebat cum comite Bisullunensis et transierunt ipsam predam per terram predicti Comitis Raimundi et habuit iam dictus uice comes ex inde suam partem, et reddere contempsit. Aliam fecerunt predam homines predicti uice comite in Bisullunense quem reddere noluerunt, et de ipsa terra quam dedit Episcopus helenensis ad predictum Raimundum et ipse dedit eam predicti vice comite ut tantum dedisset predictus uice comes de suo avere ad predictum Raimundum omni tempore quando alius episcopus accipiebat episcopatum Helnensis quantum consueverat dare aliis antecessoribus ipsius episcopi et hoc facere contempsit. Item de fidelitate quod ei fecerat predictus uice comes, et sacramentos sicut debet facere homo seniori suo, et hoc totum transgressus est. Item de ipsa leuda de ipsos homines merchatores qui transiebant per iamdictam Eraualle siue per Pinomorente, unde requirebat directum de ipsa leuda, et nullo modo rectum habebat in illa, et propterea tollebat alia leuda ad predictos mercatores iniuste in villa Merengs ut predictus Comes perdidisset suam leudam. Et propter predictae querele que superius scripte sunt querelauit se predictus Raimundus ad predictum Bernardum in Corneliano ut rectum ei fecisset de predictis querimoniis et dedit predictus Bernardus ex hoc fideiussores ad predictum Raimundum comitem per CC.^{tas} uncias auri optimi, ut rectum et iusticiam inde fecisset ad comitem, et ad suos homines. Qua propter in Corneliano elegit predictus comes Raimundus iudices inter se et uice comite qui hoc iuste iudicassent, id sunt Udalgarium et iozbertum uice comites et Bernardo iohanni et Bernardo Olibani de Sono et Arnalliriculphi et Petri Pontii et Arnalli Bernardi de Fullano et Ramundum Bernardi de Guardia et Olivari Bernardi de termino et Raimundi Mironi et alii plures quorum nomina longum est scribere Iudicato autem iusto inditio prescripti iudices inter eos laudauerunt pariter comes prescriptus et iam dictus uice comes omnem eorum iudicium de predictis querimoniis et terminum acceperunt inter se usque in crastinum ad faciendum iudicium. Reuersus autem predictus uice comes in crastinum in pago corneliani ad placitum et rectum iudicium contempsit et facere noluit. Quo audito comes iam dictus per semetipsum ammonuit predictum Bernardum per sacramentum quod ei habebat iuratum ut rectum quod laudauerat et iuste iudicatum erat ei fecisse. At ille contempnendo facere noluit et omnes suos fideiussores et omnem suam pignoram castellos et omnem suam honorem in potestate predicti co-

mitis incurrere permissit. In super et quod peius est ipse uicecomes accepit rochas et podios contra predictum comitem quos antea ei iurauerat et hedificauit ibi castellos contra eum et depredauit ei suas dominicaturas et homines terre sue. Illo autem ita faciente venit dominus Guillelmus episcopus urgellensis et Dalmacius uice comes bergitanensis et Bernardus Johannis et udalgarium uicecomitem et Bernardo Olibani de Sono et Arnalli Rieulfi et Petri poneii et Mironi riculfi et Raimundi Bernardi de Guardia et adduxerunt predictum uicecomitem ad prefatum comitem rogantes et postulantes ut mercedem ex eo habuisset predictus comes. Recognoscens se predictus uicecomes coram predicto comite et aliis predictis uiris ut omnem pignoram quod ei misserat de omnem suam honorem et omnes suos fideiussores iam incurrerant in sua potestate ad faciendum quodcumque uoluisset. Quadam autem die uenit predictus uicecomes in domum comitale in uilla ix coram predicto comite unde ad fuit ibi predictus episcopus et cuncti pariter alii predicti seniores rogantes predictum comitem ut ad eorum consilio se continuisset cum iamdicto uicecomite. Hoc audito comes predictus et comitissa adqueuerunt precibus eorum, et promiserunt eis ob hoc se pacificare cum iamdictum uicecomitem ad eorum consilio sicuti et fecerunt. Predictus Bernardus uicecomes pro eo quod tam iniuste egit contra seniori suo emendauit ad predictum comitem ipsum castrum de queralt cum sua castellania et ipsum feum de Prullanos et totum ipsum qui est infra ipsam parrochiam et ipsa parrochia cum ecclesia de segdanna que est in Confluente cum omnibus suis pertinenciis et oblationibus. Et ad predictam comitissam solidos mille et predictus comes et comitissa et eorum filio Guillelmo definierunt ei omnes illorum predictas querimonias propter hec et reddiderunt ei omnem aliam suam honorem qui iam antea eis permisserat incurrere. Sub tali tenore ut ipsum castellanum aut castellanos quos ipse uicecomes miserat in castrum sancti Martini et in castrum miralles et in castrum joch propter predictos castros se comendant manibus ad predictum comitem et comitissam et iurent ex eis fidelitatem sicut alii sui castellani eis iurauerunt et iurauerint de aliis eorum castellis. Et ut ego predictus bernardus uice comes ita tenebo fidelitatem et sacramentum ad predictum comitem et comitissam et ad eorum filios sicut eis iuratum habeo manibus super sacramentali condicione et ut predictum sacramentum et finem eis teneam et adtendam sine illorum engan. Item mitto eis in pignora modo omnem meam honorem quam ex predicto comite habeo et in antea habuero. Et definio eis iamdictum castrum de Cheralt cum sua castellania et ipso feuo de Prullas et ipsa ecclesia de segdanna totum sine illorum engan. Quod si amplius hoc eis querelauero et guerram aut dapnum alicui homini fecero, propter hoc incurrat omnem predictam meam honorem integriter castellos et omnem feum quos odie habeo et in antea ha-

buero ex predicto comite in eorum potestate ad deliberum ad faciendum quod cumque voluerit. Et ego Bernardus predictus omnem definitionem quod hodie facio ad predictum comitem et comitissam et ad eorum filios sinceriter et sine engan eam eis tenebo et cunctis suis hominibus utriusque sexus et amplius ei uel eis quicquam ex hoc non remouebo nec querelauo et propter hoc meum seruicium non uetabo ad predictum comitem neque ad predictam comitissam neque ad eorum filios. Quod si fecero incurrat predicta pignora in eorum potestate sicut supradicta ad faciendum quod cumque uoluerint sine ulla reservatione ad meum opus. Actum est hoc X. Kalendas iulii in primo anno regnante Philippo rege.

*Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 4, n.º 64;
copiat també per lo Pare Ribera del Llibre 2,
Feudorum. fol. 94.*

II

LIMITS DE LES VEGUERIES DE CATALUNYA

Vegueria Dosona

La vegueria Dosona combrença a ses cudines sobre congost e puja-sen per la serra e compren Centelles e ix al coll de la espina e passa per la serra daqui en la e torna tro ssus en luçanes e al grau destranils e passa per la serra entro a Malany e compren besora e lers e Curull e torna al Coll de sa cabra e al pont de Roda e partex ab osor e ab santa Eulalia de sacalm e torna de la sobre mastanes (?) e ix sobre bruij e a Tagamanent e torna al Congost.

La vegueria de Bergueda

La vegueria de bergueda combrença al coll de jou sobre бага e passa per la serra e treuessa entro al terme de Castellar e de Mataplana e passa la serra e torna entro ssus en luçanes e ix en lobregat desus Geronella e compren lo terme de puig Reg e de Castserres e do Muntclar e ix al coll de la vetzina e compren naues e compren la serra entro sus en la vall de lort ab Malany e compren e torna per capolat que compren entro en la serra del coll de jou e compren Gana e Gana-rrot e Saltzes e Gosol dins aquests termes.

Vegueria de Bages

La vegueria de Manresa combrença al coll de brau desus Vacariçes e puia per la serra entro al coll de dani e puis treuessa la serra entro a sent loreng de Munt e compren lo castell de Granera e Castelleir e Moia e ix al coll de la Espina e treuessa la serra entro sus al terme del Castell de duo castella e torna en luçanes que compren e puis torna entro sus en lobregat e passa lobregat desus puig Reig e ix al coll de sa oulina e compren Castell Adran e Sarratex E passa entro sobre Cardona que compren e ix al terme de Pinos e a sa molsosa e compren boxados e castell tayat e ix al coll de Corrego e a codol Redon e sobre Castelar e sobre Massana entro al terme de Rubio e ix per la muntanya entro a sa Guardia e tota la Muntanya de Muntserat entro iains (?) en lobregat e compren Castellfullit e Munistrol.

La vegueria de Besulo

La vegueria de besulo cobrença al coll de panissars e ve per la serra de Cabrera e puia sobre pinquero entro a Costoia que compren e entro al peu de Cabrens e compren ribelles e passa la serra entrosus al terme de prats e ix per la serra e compren Rochabruna e bolos e ix al coll de Seguries e al coll de Panadis e compren les valls de baget e de uox e desbach e de bianya e passa per la serra de sent pons doulina e ix al coll de puigmal e al coll de Canes e al coll de la Cabra e compren tot Bas e ix al coll del buch entro hostoles e Colltort e ix al coll de finestres e al coll de Calç e va a Matamors e passa per borgonya e per uilauent e ix en fluia desus basquera qui es en la dita vegueria e passa dessus pontons que hi compren e per Garrigas e desus Vila morell que compren e ix desus santa logaya que compren e a sent pol e afronta ab far e compren Vilabertran entro sus a sa Muga e pren puis la Ribera dagramunt entro sus al coll de panissars e compren Munt roig e Cabrera e Darnils.

Vegueria de Campredon

La vegueria de Campredon combrença á sa Reial e te entro a prats e entro al coll dares e torna sobre pelnoua (?) e sobre abeila e sobre cauabera e torna a sa Reial e son per tot VII parroquies.

Vegueria de Sa Reial

La vegueria de sa Reial es del senyor Rey e del abat de Sent Johan de ses abadesses e te de sa Reial entro a Riba mala sobre Ripoll aitant

còm es la honor del abat de Sent Johan. E son VII parroquies e compren Vallfogona e Malany.

Vegueria de Ripollés

La vegueria de Ripolles partex de Riba Mala sobre Ripoll e va entro a lussanes e entro al más de sa sala e al coll de Borreda e entro al coll de sa lena e compren duo castella e torna a sent Quirze e puia entro á Malany e la honor del abat de Ripoll e tot lo terme de Sa Guardia e de Mataplana. En aquesta vegueria no ha res lo senyor Rey.

*Arxiu del Reyal Patrimoni, á Barcelona,
clase 1.ª, A. 1. (Llibre registre del sigle XIV).*

III

LA FAMILIA DE PINÓS, SENYORA DEL QUERFORADAT

En la segona part del present treball havèm dit que des dels primers temps del sigle xi figurava lo lloch y terme del Querforadat, entre les possessions de la casa senyorial de Pinós, y que may havie sigut lo cap d' un vescomtat.

Tomich, Pujades y altres cronistes catalans troben lo fundador de la mencionada familia en un dels llegendaris cavallers qui vingueren ab Otger Cathalon a lluytar ab los serrahins a mitjans del sigle viii, y la procehencia del vescomtat del Querforadat en la divisió feta per Carlemany del territori de la Marca en nou comtats, corresponent al de Cerdanya lo referit vescomtat. Semblants afirmacions son avuy considerades inacceptables per tota persona erudita.

Segons los documents conservats en l' Arxiu de la Corona d' Aragó, la familia de Pinós venia de Bernat y Miró Ricolf, fills d' una dona anomenada Adalez, y los qui juraren feultat per lo *castro* de Pinós al comte Ramón Guifre de Cerdanya a mitjans del sigle xi. En lo cas de morir lo dit comte, quedaven obligats abdós germans a posarse tot seguit, dins los 30 dies, sots la potestat del fill de Ramon qui resultás instituit o creat comte del Bergadà (1). En aquell acte no s' anomena encara lo Querforadat entre les possessions dels dits senyors.

Miró Ricolf fou lo continuador de la casa de Pinós y segurament

(1) Arxiu de la C. de A. Varia 4 d' Alfons I, n.º 7.

seria un personatge important en la Cerdanya y Bergadà. Entre altres actes, lo trobam en lo conveni y jurament de feultat fet per lo comte d' Urgell Ermengol III, *lo de Barbastre* (1038-1065), a favor del comte Ramon de Cerdanya. Diu axí: Et hec fuit iuratum super altare sancti Martini in Ix in presentia de Bernardo Petroni et Bernardo Seniofredo et Miro Riculfo et Ricardo Altemir (1).

Crehèm que Miró Ricolf estava casat ab Sicardis y procrearen Galcerà Miró. Aquet, qui comença a portar lo nom de Galceran, que sempre més usaren los individus de la familia de Pinós, convertintlo en realitat en cognom anteposat al nom del senyoriu o baronia, jurà feultat a Guillem y Bernat, fills de Sanxa, comtes de Cerdanya, entre 1093 y 1117. La escriptura diu: «Juro ego Gaucerandus Mironis qui fuit filius Sicardis femine quia fidelis ero ad te Bernardum comitem meum seniore filius Sancio de ipsis castellis quos teneo de te et per te scilicet Pinos et Espada et Gosal et Salices et Cherforadat et Valle magna...» (2).

Al veure a Galceran ab lo nom patronímich de Miró y possehir lo matex *castro* de Pinós que tenia Miró Ricolf pochs anys abans, nos induu a pensar que eren pare y fill. Mas aquí ja no's tracta solament del referit *castro* sinó que s'anomenen distintes possessions de la casa senyorial, com Gosol, Saldes y lo Querforadat. Aquet és lo document més antich hon s'hi trobe posat lo Querforadat entre los llochs de la referida casa, sens, emperò, la més petita indicació de que hagués sigut o fos llavors lo cap de vescomtat.

Entre los pergamins de la Catedral d'Urgell havèm vist un altre, molt curiós, document qui fa referencia a aquest senyor de Pinós. Es un conveni fet ab Ermengol Iozbert, fill del comte de Cerdanya, sobre la potestad dels castells de Josa, Orsera y Sant-Roma, en l'any 1107. Ne transcrivim los fragments més importants: Hec est conuenientia que fecit Ermengauds iobertus cum domno Gauceran mir et a filio suo Gauceran et si Gauceran obierit sine infante de legitimo coniugio a raimun fratri suo uel ad illum cui illo dubitauerit suam honore. Conuenit namque Ermengads a Gauceran mir uel et a filio suo Gauceran quem abeat suam honore per illum sicut quam abbebit per ipso comite Guillem fratre meo et ego Ermengaud dono eis potestatem de ipsos Kastros id est de iosa et de orsera et de sanctum romanum..... Et Gauce-

(1) En lo judici celebrat en 1047 en Cornellà del Conflent, figuran Miró Ricolf y son germà Bernat entre los personatges qui formaven la cort o tribunal del comte de Cerdanya.

(2) Arxiu de la C. de A. Varia 4 d' Alfons I, n.ºs 8 y 9. Galceran Miró es un dels testimonis qui firman lo testament del compte Guillém Ramon de Cerdanya en 1095.

ran et filio suo donent ipsam honorem que bernads berengarius abet per illos et comendet ei ipsum Kastrum de gosol et donet ei ipsum feu de ipso Kastro et conuenit eis ermengaud quem donet eis potestate de ipsos Kastros quantas que uices illos requirant..... et conuenit ermen-gaud ad Gauceran et a filio suo quando uadet ipso comite urgellensi in oste alberget cum illo.» La data és del 10 de les calendes de Febrer del any 48 de Felip.

En lo matex pergami se troba lo jurament de feeltat del referit Ermengol Iozbert al senyor de Pinós: «Juro ego ermengod iobert filius qui fuit de Guilla femina que de ista ora in antea fidelis ero ad te Gauceran mir filium qui fuisti de Sicards femina et a filio Gauceran qui fuit filio de Adalet femina et a Remon Gauceran qui fuit filius de Azalet femina. Si Gauceran obierit sine infante..... non te dezebte te prephatum Gauceran mir et gauceran filio tuo de ipsos castellos de iosa et de orsera et de Sancti Romani et de gosol neque de ipsas fortedas...»

Ab aquestes escriptures sabèm donchs que Ermengol Iozbert era germà del comte Guillel de Cerdanya, potser un fill illegítim del comte Ramon, y que Galceran Mir, fill de Sicardis, fou casat ab Adaleta; y fou lo pare de Galceran II, del nom, y de Ramon Galceran. Se veu també la gran estensió e importancia que tenia la baronia de Pinós al començar lo sigle XII.

Galceran II, casat ab Estefanía, jurà també feeltat als comtes de Barcelòna Ramon Berenguer y Dolça per los anomenats castells de Pinós, Espada, Gosol, Saldes, Querforadat y Vallmagna, y junt ab son fill Galceran III juraren també a favor de Ramon Berenguer IV de Barcelona, en 1133, per los castells de Sant-Martí, Miralles y Queralt, que com ja havèm referit, formaven lo senyoriu dels vescomtes de Cerdanya-Confient.

Suposam que era lo matex Galceran III lo senyor de Pinós qui jura feeltat al Rey Alfons I per los castells de Gosol, Querforadat, Aló y demás abans nomenats, puix que s'anomena *filius Stephanie*, lo qual se casa ab Berenguera y procrearen a Ramon Galceran, Bernat Galceran y Berenguer Galceran. Segons un manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid, intitolat *Genealogia y descendencia de la Casa de Pinós*, obra de Don Bernat Galceran de Pinós, endreçada a la duquesa de Belxít y escrita en Barcelona l'any 1620, Berenguera, esposa de Galceran III de Pinós, era de la familia de Montcada; emperò, té poca autoritat aquest genealogiste y li trobam moltes errors, entre elles lo rectificar a Zurita, perquè l'historiador d'Aragó diu que entre los arbitres instituits per lo Rey y per lo comte de Tolosa hi havia Bernat de Pinós, y lo referit genealogiste nega que en aquell temps visqués cap individu de la familia ab nom de Bernat. Donchs, segons lo document del any 1170 que ara presentarèm, l'un dels fills de Galceran III s'anomenava Bernat, y per tant tenia rahó Zurita. Se trata de la següent

donació feta als Templers: «Ego Gancerandus de Pinos et coniux mea berengaria et filii nostri Raimundus Gaucerandus et Bernardus gaucerandus et Berengarius gaucerandus filiis nostris donatores sumus deo et domui templi et fratribus qui modo ibi sunt constitutis uel in antea erunt monte de palomera et de ciia quantum nos ibi habemus uel habere debemus extra de tasches quod nos ibi accipimus et de ademprium de hominibus de salzes..... ista donatione de istis montibus est in comitatu de Cerdania. Affrontat predictis montibus de oriente in collum balcebres, de meridie usque ad terminum de Peguera, de occiduo in terminum de frauemir et in terminum de espada, de circii de gradu palomera amunt usque ad terminum de Peguera..... Et nos donatores conuenimus deo et domui templi quod nos non mittamus alium bestiar de collum de ares usque ad collum balcebres nisi ipsum de domo templi et de aliis montibus quod non habemus uobis datos quod de ademprium et de pastura quod in illis feceritis quod faciatis cum licencia et uoluntate nostra et de nostris, et nos et nostris accipimus in curia et in baiulia per cuncta secula totum quantum auere fuerit de domo templi de Solsona usque ad collum de pertia.» La data és del tres de les calendes d'Octubre del any 1170 de la encarnació (1).

Ramon Galceran de Pinós, fill primogènit de Galceran III y Berenguera fou lo successor en la baronia de Pinós y Querforadat y segons sembla concorregué á la famosa batalla d'Ubeda en 1212. No obstant, l'autor de la genealogia manuscrita que havem ja citat, conservada en la Biblioteca Nacional de Madrit, diu que Pere de Pinós jurà homenatge al rey Alfons I per los castells de Pinós, Gosol, Saldes, Querforadat, Vallmagna y Aló y s'anomenava fill d'Estefania. No havem sabutrovar cap noticia del dit Pere en la segona meytat del segle XII, encara que segons lo genealogiste referit lo jurament al Rey estava transcrit en lo foli 61 del Llibre dels Fèus de la Corona de Aragó.

No savem per quina rahó tingué Pere d'Aragall, altre dels barons del comtat de Cerdanya, temporalment lo senyoriu del Querforadat, en los darrers anys del segle XIII. Los Aragalls eren senyors de la baronia d'Ansovell, lloch y vall prop del dit Quer, en lo Baridà. Foupotser ab motiu d'algun empenyorament o altra també transitori, perquè en 1313, Ramon de *Luerders*, procurador de donya Saura de Mallorca (filla illegítima del rey Sanxo de Mallorca), viuda de Pere Galcerà de Pinós y mare del impuber Peret Galcerà, feu homenatge al rey Jaume d'Aragó per los castells y llochs del Querforadat, Gosol, Espada y Saldes; y en 1318, Ot de Moncada, parent y curador del esmentat impuber, feu altra homenatge al mateix monarca per les baronies de Iosa y

(1) Arxiu del Gran priorat de Catalunya del orde del Hospital, armari 3, de Cervera, perg. 123.

Lavansa. Peret Galcerà, se casà després ab donya Marquesa de Fonollet (filla de Pere, primer vescomte d'Illa del Rosselló) y en 1336, al demanar al rey d'Aragó la investidura feudal de la Quadra de Lavansa, baronía de Iosa, castells de Pinós, Prats y altres, lo dit rey se negà a donarli mentres no fes confessió y regoneixement de possehir en feu reyal los llochs del Querforadat, Espada y Saldes, quins llochs lo senyor de Pinós pretenia que eren alous propis.

Bernat de Pinós, fill de Pere y de Marquesa, contragué matrimoni ab donya Aldonsa de Castro, senyora de les baronies de Castro y Peralta d'Aragó y ab segones nupcies ab donya Urraca d'Arenós; Pere fill de la primera muller, d'Aldonsa, dexà l'apelatiu de Pinós y prengué lo de Castro, al objecte de perpetuar aquella antiga casa aragonesa; son seté descendent fou Gaspar de Castro Pinós, comte de Guimerà, vescomte d'Evol y titolat també vescomte del Querforadat. Bernat, fill de la segona muller, d'Urraca d'Arenós, continuà usant lo nom de Pinós, més quedà molt prompte acabada la linia masculina, venint a caure lo senyoriu de Pinós a la seua neta donya Joana Estefanía, casada ab don Joan de Castro.

Tenim, donchs, que lo comte de Guimerà, era en los primers anys del sigle XVII l'únich representant de la primitiva linia masculina dels senyors de Pinós y del Querforadat. De la seua esposa, donya Isabel Agnés d'Erill, filla del comte d'Erill, no tingué successió; dexà tant sols un fill illegítim anomenat Esteve Galcerà y lo patrimoni de dita branca de la més antiga, potser, de les families senyoriales catalanes, passà a donya Francisca de Pinós, duquesa de Hixar. La filla de la duquesa, donya Isabel Margarida de Hixar, contragué matrimoni ab lo comte de Rivadeo y per aquesta causa passaren lo senyoriu del Querforadat, la baronía de la Roca y lo vescomtat d'Evol a la dita casa castellana, fundada per aquell famós capità de partides mercenaries don Rodrigo de Villandrando.

En los documents del comte de Guimerà, se veu que aquest senyor prenia lo titol de vescomte del Querforadat, per los anys de 1620. Es la primera volta que observèm dit titol en documents autèntichs. Potser la vanitat dels nobles de aquella època, desitjosos de reunir molts titols y creurels d'antiga creació, feu que don Gaspar de Pinós, comte de Guimerà, convertís arbitrariament lo senyoriu del Querforadat en vescomtat, valentse de lo que diuen velles cròniques, com la d'en Tomich, les qui parlen de vescomtes del Querforadat en lo temps de la reconquesta. Devèm repetir que no havèm trobat cap document antich en que sia anomenat lo vescomtat del Querforadat.

